

MENEDÉK ANDERSEN FÖLDJÉN. A DÁNIAI MAGYAR MENEKÜLTKÖZÖSSÉG TÖRTÉNETÉNEK KEZDETEI MAGYAR LEVÉLTÁRI FORRÁSOK TÜKRÉBEN 1956–1961

Seres Attila

Összefoglaló:

Az 1956. évi forradalom menekülteinek befogadása révén 1957–1958 folyamán Dániában megizmosodó magyar diaszpóra történetére vonatkozóan nem rendelkezünk semmilyen történeti feldolgozással. A dániai magyar menekültközösség történetének vizsgálatát különösen érdekessé teszi az a tényező, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) által 1957. január 17-én a magyar forradalom leverésének kivizsgálására megalkotott különbizottság, az úgynevezett Ötös Bizottság európai delegált tagállama Dánia volt. Dánia 1956–1957 folyamán összesen 1400 egykori magyar állampolgárnak nyújtott menedéket. A magyar menekültek európai „szétszórásában” való részvétel, a hazájukból elűzöttek ellátásának megszervezése és mihamarabbi társadalmi integrációja az erőteljesen kommunistaellenes beállítottságú dán politikai elit – úgy a kormányzó szociáldemokraták, mint az ellenzéki konzervatívok – számára nemcsak humanitárius kérdésként, hanem (politikai) presztízskérdésként is tételződött, annak ellenére, hogy az alapvetően befogadáspárti dán társadalom az 1955–1957. évi gazdasági krízishelyzet és az ezzel együtt járó társadalmi problémák és szociális feszültségek miatt meglehetősen ambivalens módon viszonyult a magyar menekültekhez.

Kulcsszavak: 1956. évi magyar forradalom, ENSZ Ötös Bizottsága 1957–1958, magyar menekültek Dániában, magyar–dán kapcsolatok 1956–1961, Dánia menekültpolitikája a 20. század második felében

Abstract:

No literature review has been carried out yet on the history of the Hungarian refugee community which found a new homeland in Denmark after the defeat of the Hungarian Revolution in 1956. The study of the Hungarian refugee community in Denmark is particularly interesting by the fact that one of the member states of the Special Committee set up by the United Nations on 17 January 1957 to investigate the suppression of the Hungarian Revolution was Denmark. During 1956–1961 Denmark provided asylum to a total of 1400 former Hungarian citizens. For the

Danish political elite with a strong anti-communist attitude organizing the placement and care of Hungarians expelled from their homeland and promoting their social integration was not only a humanitarian issue, but also a matter of political prestige. Despite the fact that the Danish society essentially supported the reception of Hungarian refugees, due to the economic crisis in 1955–1957 and the accompanying social problems and tensions treated the Hungarian refugees in a rather ambivalent way.

Keywords: The Hungarian Revolution in 1956, The UN Special Committee on the Problem of Hungary 1957–1958, Hungarian Refugees in Denmark, Hungarian and Danish Relations between 1956 and 1961, The Refugee Policy of Denmark in the Second Half of the 20th Century.

Bevezetés¹

1957. március 25-én a Dán Királyi Posta egy különleges, halványpiros hátterű bélyeget bocsátott ki, melyen Dánia királyának, IX. Frigyesnek² a portréja és mellette sötétfekete betűkkel az „Ungarns-hjælpen”, vagyis a „Magyarország segélyére” felirat látható. A bélyegből összesen 2 434 800 darab került forgalomba országszerte. Ez egy 30+5 örés, úgynevezett „feláras” bélyeg volt, ami azt jelentette, hogy minden eladott példány vételárából a Dán Vöröskereszt (Dansk Røde Kors) 5 örét a magyarországi karitatív programjára és a magyar menekültek támogatására fordított.³ Az, hogy a Dániában befogadott magyar menekültek segélyezését, a humanitárius célokat szolgáló gyűjtést a – dán társadalom politikai erővonalak fölötti egységét megtestesítő – király személyével népszerűsítették, nyilván csak úgy volt lehetséges, ha ehhez ő is a beleegyezését adta. A három leánygyermeket nevelő, evangélikus vallású uralkodó a keresztény humanizmus jegyében már korábban tanúságot tett arról, hogy a szívéen viseli az 1956. november 30-án az országba érkezett közel ezer magyar honosságú civil sorsát. Országga lakosságához intézett 1957. évi újévi rádióbeszédében kitért a magyar menekültekre is, hangsúlyozta, hogy azokra is gondol az ünnepek alatt, „*akiket elűztek a hazájukból, és Dániában találtak menedéket*”.⁴ A dán monarchia leg-

¹ Ezúton szeretnék köszönetet mondani a tanulmány elkészítéséhez nyújtott önzetlen segítségéért Palasik Máriának, Sz. Kovács Évának, Anders Wigerfelt-Svenssonnak, Kecskés D. Gusztávnak és Kolontári Attilának.

² IX. Frigyes (1899–1972) X. Keresztély fia, 1947. április 20-tól haláláig, 1972. január 14-ig, Dánia királya.

³ *Michel Europa-Katalog*. Band 3. *Nord- und Nordwesteuropa 2004/2005*. Schwaneberger Verlag, München. 2004. 270. (366. sz. bélyeg.)

⁴ Krusslák Ferenc ideiglenes ügyvivő jelentése Horváth Imre külügyminiszternek. Koppenhága, 1957. január 10. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), Külügyminisztérium (KÜM) TÜK-iratok (XIX–J–1–j), Dánia, 1945–1964. 5. doboz

főbb közjogi méltóságának – társadalompolitikai üzenetértékkel is bíró – szimbolikus állásfoglalásai önmagukban véve is elég plasztikusan szemléltetik, hogy a magyar forradalom nemcsak a hidegháborús nemzetközi politikára gyakorolt általános hatása, hanem a leverését követő menekültáradat révén közvetetten még olyan országok mindennapjaiba is begyűrűzött, mint Dánia, amely – európai léptékkal mérve – Magyarországtól földrajzilag távol feküdt, és szoros történelmi és kulturális kötelekek sem fűzték össze őket.

Dánia a magyar forradalom erőterében – A történeti felvetés

Dánia nem tartozott a legtöbb magyar menekültet befogadó európai országok közé. Azokat az államokat számítva, amelyek legalább félszáz magyarnak kínáltak új otthont, nála kevesebbet csupán Írország (540 fő), Luxemburg (229 fő) és Izland (50 fő) vett át az ausztriai és jugoszláviai menekülttáborokból. Egy táblázatban összegeztünk az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának (UNHCR) adatait azokról a magyar menekültekről, akik 1956–1957 folyamán az ausztriai és jugoszláviai menekülttáborokból a skandináv országokba jelentkeztek. Finnországot, amelyet – annak ellenére, hogy őshonos lakói túlnyomórészt finnugor nyelvet beszélnek – a földrajzi elhelyezkedése és a Svédországgal alkotott történelmi, kulturális szimbiózis miatt a skandináv országok közé sorolnak, nem vettük fel a táblázatba,⁵ mivel tömegesen és szervezeten nem fogadott be magyar menekülteket.⁶

(dob.), 00763/1957. szám (sz.).

⁵ A Finnország és a Szovjetunió között 1948. április 6-án 10 évre kötött, de már 1955. szeptember 19-én húsz évre meghosszabbított barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezmény értelmében Helsinki semlegességet vállalt, és elismerte Moszkva stratégiai érdekeit. Finnország kényes geopolitikai helyzetében ez a bilaterális megállapodás jelentette szuverenitásának a zálogát, ezért 1956 őszén a magyar forradalom miatt nem akart konfrontálódni a Kremllel. Nyssönen, Heino (2007): Kádár, Kekkonen és a magyar 1956 emléke Finnországban. In: Rainer M. János – Somlai Katalin (szerk.): *Az 1956-os forradalom visszhangja a szovjet tömb országáiban*. 1956-os Intézet, Budapest. (Évkönyv XIV. 2006–2007.) 357–359.

⁶ A szakirodalmi adatok szerint mindössze egy olyan magyar állampolgár volt, aki 1957-ben egy jugoszláv menekülttáborból Finnországba távozott. Hegedűs Attila (2010): *Az 1956-os magyar forradalom és Jugoszlávia*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta. 64.

1. táblázat. A magyar menekültek létszáma és az összlakossághoz viszonyított számaránya a skandináv országokban az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának adatai szerint⁷

Ország	Teljes lakosság- szám 1956-ban (fő) ⁸	Magyar menekül- tek száma (fő) ⁹	Magyar menekül- tek aránya (%)
Svédország	7 304 770 ¹⁰	7290	0,0997
Norvégia	3 461 520 ¹¹	1590	0,0459
Dánia ¹²	4 468 350 ¹³	1380 ¹⁴	0,0308
Izland	161 200 ¹⁵	50	0,0310

A magyar menekültek összlakossághoz viszonyított számarányát tíz- ezredes törtekkel lehet kifejezni. Ha ezeket az arányokat számszerűsít- jük, akkor az látszik, hogy amíg Svédországban egymillió lakosra 997, Norvégiában pedig 459 magyar menekült jutott, addig Dániában „csak” 308. A dániai magyar populáció létszáma tehát még a másik két indog- ermán nyelvű, többmillió lakosságú skandináv országban, Svédország- ban és Norvégiában új hazát találó magyarok lélekszámát és lakossághoz viszonyított számarányát is alulmúlta,¹⁶ a jóval időtállóbb szervezeti

⁷ Saját szerkesztés. A függőleges rubrikák sorrendjét a magyar menekültek létszámának nagyságrendje határozza meg.

⁸ A *Population Pyramid* internetes adatbázis lehetővé teszi, hogy az egyes skandináv or- szágok lakosságszámára az 1956. évre vonatkozóan is megbízható adatokat közöljünk. Az adatbázis készítői az évtizedenként vagy fél évtizedenként ismétlődő censzusok által megrajzolt népesedési tendenciákat alapul véve, matematikai és statisztikai módszerek- kel évekre lebontva kiszámították, hogy mennyi lehetett az adott ország népességszá- ma.

⁹ Az adatok forrása: Zieck, Marjoleine (2013): The 1956 Hungarian Refugee Emer- gency, an Early and Instructive Case of Resettlement. *Amsterdam Law Forum*, V. évf. 2. sz. 59. <https://doi.org/10.37974/ALF.250>

¹⁰ <https://populationpyramid.net/sweden/1956> (letöltés dátuma: 2021. 07.15)

¹¹ <https://populationpyramid.net/norway/1956> (letöltés dátuma: 2021. 07.15)

¹² Dániában az 1956. évi magyar forradalomhoz időben legközelebb eső népszámlálást 1955-ben, október 1-jei kezdettel tartották. Andreev, Kirill F. (2002): *Evolution of the Danish Population from 1835 to 2000*. Odense University Press, Odense. (Monographs on Population Aging, 9.) 15.

¹³ <https://populationpyramid.net/denmark/1956> (letöltés dátuma: 2021. 07.15)

¹⁴ Vö. a Lise Koch és Anders Wigerfelt-Svensson monográfiájában olvasható adatokkal. Koch, Lise (1964): *De ungarske flygtninge i Danmark. En historisk og statistisk redegørelse*. Dansk Flygtningehjælp. [København]. 19.; Wigerfelt-Svensson, Anders (1997): Hungarian Refugees in the Shadow of the Cold War. In: Persson, Hans- Åke (red.): *Encounter with Starngers. The European Experience*. Lund University Press. Lund. (CESIC Studies in International Conflicts, 17.) 159.

¹⁵ <https://populationpyramid.net/iceland/1956> (letöltés dátuma: 2021. 07.15)

¹⁶ Igaz ugyan, hogy Izland csak 50 menekültet fogadott be – ha ezeket az adatokat vesz- szük alapul – a szigetország alacsony lakosságszáma miatt azonban még ez a néhány tucatnyi magyar is nagyobb arányt képviselt a lakosságon belül, mint a dániai magya- rok.

bázissal, szerteágazó egyházi és civil hálózattal rendelkező, öntevékeny svédországi magyarság történetének a feldolgozása például jóval nagyobb kihívások elé állíthat bennünket.¹⁷ A dániai magyar menekültközösség történetét mindazonáltal mégiscsak érdekfeszítővé teszi egy tényező, mégpedig Dániának az úgynevezett „magyar kérdés” nemzetközi kivizsgálásában játszott szerepköre. Mint ismert, 1957. január 10-én, az ENSZ Közgyűlésének XI. ülészakán hozott határozat értelmében a világszervezet égisze alatt egy különbizottságot alakítottak a „magyar ügy”, vagyis a magyar forradalommal és annak szovjetek általi leverésével összefüggő problémák feltárására. Közismert továbbá az is, hogy a különbizottságba kontinensenként egy-egy állam képviselőjét delegálták, ezért a nemzetközi grémiumot „Ötös Bizottság” néven aposztrofálták. A kontinensek közötti egyensúly elve mellett az egyes országok kiválasztásának fő szempontja az volt, hogy a bizottság tagállama Magyarországhoz hasonló méretű és demográfiai adottságokkal rendelkező „kis ország” legyen; a bizottságba Európa részéről Dánia delegálhatott képviselőket.¹⁸

Mint azt Békés Csaba, a hidegháború történetének elismert kutatója megállapította, a világszervezetnek a magyar kérdéssel kapcsolatos politikája háttérben mindenekelőtt az amerikai diplomáciának az a törekvése állott, hogy lehetőség szerint csökkentse a felkelés idején tanúsított kényszerű passzivitása okozta presztízsveszteséget. Az Eisenhower-adminisztráció azt kívánta megmutatni a világnak és az amerikai közvéleménynek, hogy bár szuperhatalmi konfliktust nem vállalhatott a magyar felkelés megsegítése érdekében, annak leverése után mindent elkövet, hogy a vereség következményeit elviselhetőbbé tegye.¹⁹ A testület január 17-én tartotta alakuló ülését, amelyen a dán szociáldemokrata politikust, Alsing Andersent választották elnökké.²⁰ Az ENSZ a különbizottság mellé titkárságot is rendelt, melynek másodtitkárává az ugyancsak dán származású Povl Bang-Jensent, a washingtoni dán követség korábbi diplomatáját nevezték ki, aki a „magyar ügy” elkötelezett védelmezőjévé vált, s az ENSZ apparátusának meglehetősen ellentmondásos viszonyulása miatt – 1959. november 25-i, máig tisztázatlan körülmények között bekövetkezett haláláig – egyre inkább szélmalomharcra hasonlító küz-

¹⁷ Az 1956-os norvégiai menekültekre vonatkozó szakirodalmi feldolgozás: Forró Tamás (2021): *1956-os magyar menekültek Norvégiában*. (Szerkesztette, közreadja: Kovács Káttang Ferenc). Napkút Kiadó, Budapest.

¹⁸ Király Béla (2006): A kortárs történész vallomása: a magyar kérdés az ENSZ-ben 1956–1963. In: Békés Csaba – Kecskés D. Gusztáv (szerk.): *A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben, 1956–1963. Tanulmányok, dokumentumok, kronológia*. Magyar ENSZ Társaság, Budapest. 40.

¹⁹ Békés Csaba (2006): A magyar forradalom és az ENSZ az újabb levéltári kutatások tükrében. In: Békés Csaba – Kecskés D. Gusztáv (szerk.): i. m. 23.

²⁰ Nagy András (2020): *Halálos együttérzés. A „magyar ügy” és az ENSZ 1956–1963*. Kosuth Kiadó – Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete, Budapest. 113.

delmet folytatott az igazság kiderítése érdekében.²¹ Dánia nem csupán a bizottság európai delegáltjaként vállalt szerepet, hanem az abban helyet foglaló képviselőinek száma, pozíciója és aktivitása révén meglehetősen exponált helyzetbe hozta magát a Szovjetunióval szemben.

Dánia földrajzi értelemben éppen az észak-atlanti térség és a Szovjetunió által dominált kelet-európai szocialista blokk ütközőpontján helyezkedett el, ami a hidegháború időszakában rendkívül sérülékennyé tette a geopolitikai helyzetét. A Koppenhágától 170 kilométerre keletre fekvő, dán felségterületnek számító Bornholm szigete a balti-tengeri kijárat stratégiai ellenőrzését biztosította. Nem véletlen, hogy a szovjet csapatok az 1945. május 8-i megszállás után, hosszas kétoldalú tárgyalások eredményeként, csak 1946. április 5-én hagyták el a szigetet.²² A Szovjetunió közelségéből fakadó fenyegetettség-érzést a második világháború után – az 1950 szeptembere és 1953 áprilisa közötti időszakot kivéve – kormányon lévő Dán Szociáldemokrata Párt körében csak fölerősítette Moszkva politikája az általa dominált kelet-európai térségben: az ottani kormányzati rendszerek erőszakos átalakítása és a kommunista pártok hatalmi fölényének mesterséges megteremtése. Koppenhágában különösen rossz szemmel nézték a kelet-európai országok szociáldemokrata pártjainak ellehetetlenítését és száműzetésbe kényszerítését.²³

Mindezek egyértelműen hozzájárultak ahhoz, hogy Dánia 1949-ben a NATO egyik alapító tagállama lett, s a nemzetközi védelmi szervezet létrehozása óta az egyik külpolitikai prioritásának az észak-atlanti politikai-katonai integráció elmélyítését tartotta.²⁴ A szovjetek magyarországi beavatkozása valósággal sokkolta a dán közvéleményt,²⁵ aminek egyik szimptomatikus kifejezője volt az 1956. november 7-én a koppenhágai szovjet nagykövetség előtt tartott tömegdemonstráció. A dán kormány tagjai tüntetőleg lemondták részvételüket a szovjet képviselőtlen ezen a napon tartott ünnepi fogadáson („nagy októberi szocialista forradalom”), a megmozdulás szervezéséből pedig aktívan kivette a részét az ellenzék vezető ereje, a Dán Konzervatív Néppárt. A tüntetők behatoltak a szovjet misszió kertjébe, betörték annak ablakait, s az épületet biztosító dán rendőrök csak akkor léptek közbe, amikor a tüntetők dulakodni kezdtek a szovjet képviselőt személyzetével. A demonstráción mintegy

²¹ Uo. 115.

²² Kudrina, Julija – Roginszkij, Vagyim (1998): *Isztorija Danyii. XX vek.* Nauka – Insztitut vszeobscej isztorii RAN, Moszkva. 152.

²³ 1945 és 1947 között a szociáldemokraták részvételével koalíciós kormány vezette az országot, 1947 és 1950, illetve 1953 és 1957 között kisebbségi szociáldemokrata kormány volt hatalmon Dániában. Jespersen, Knud J. V. (2011): *A History of Denmark.* Palgrave Macmillan, Basingstoke. (Palgrave Essential Histories Series.) 78–81.

²⁴ Uo. 28–29.

²⁵ Jensen, Bent (2001): *Foreigners in the Danish Newspaper Debate from the 1870s to the 1990s.* The Rockwool Foundation Research Unit, Copenhagen. (Study No. 8.) 25–31.

ezerötszázan vettek részt,²⁶ ami az akkor mintegy 750 ezres dán főváros lakosságához viszonyítva nem is kis szám, főleg, ha figyelembe vesszük azt, hogy a tömeg indulatai nem egy belpolitikai érvényű kérdés miatt szabadultak el.²⁷

Azt, hogy az ENSZ majdani vizsgálóbizottságának tevékenységében a dán szerepvállalás előkészítése hogyan zajlott, s azt milyen diplomáciai egyeztetések előzték meg, minden bizonnyal csak a dán–amerikai kapcsolatokra vonatkozó dán és amerikai külügyi forrásanyag célirányos feltárása és feldolgozása révén tudjuk majd hiteles módon rekonstruálni. Érdemes azonban legalább annak megállapítására szorítkoznunk, hogy a különbizottság létrehozására irányuló háttértárgyalások érdemben 1957. január 3. és 10. között zajlottak, az amerikaiak ugyanis, akiktől a bizottság felállítására vonatkozó elképzelés eredetileg származott, s akik, mint írtuk, ezzel kívánták kompenzálni azt, hogy a világ közvéleményének elvárása ellenére nem léptek közbe, a parván mögött kívántak maradni, a konkrét javaslatot valamelyik európai szövetségesüktől várták.²⁸

H. C. Hansen kormányfő²⁹ az 1957. újévi beszédében hangsúlyozta, hogy a magyar forradalom leverésével új fejezet nyílt a hidegháború történetében. Szerinte a nemzetközi válsághelyzeteket és szűkebb értelemben az óév legsúlyosabb európai konfrontációját, a szovjet fegyveres beavatkozást Magyarország belügyeibe, az ENSZ égisze alatt lehet rendezni, és a nemzetközi szervezetnek jobban előtérbe kell lépnie az egyes nemzetközi konfliktusok csillapításában.³⁰ A kormányfői expoé kontextusában is adekváttá válik és különös értelmet nyer Dánia proaktív szerepe a „magyar kérdés” kivizsgálásában, ez a deklaráció dán részről ennek eszmei kiindulási alapjául is szolgálhatott.

A „magyar ügy” és a menekültek befogadása között Dánia esetében nem fedezhető fel ok-okozati viszony, Dániát önmagában véve a „magyar kérdés” nemzetközi kivizsgálásában játszott szerepköre nem predesztinálta arra, hogy magyarok százainak nyújtson menedéket. Mint látni fogjuk, a menekültek befogadására vonatkozó kormányzati elvi állásfoglalás már 1956. november 14-én megszületett, és 24-re végleges döntéssé formálódott, annak előjelei pedig, hogy Dánia a világszervezet felé is ori-

²⁶ Krusslák jelentése Horváthnak. Koppenhága, 1956. november 12. MNL OL, XIX–J–1–j, Dánia, 1945–1964. 2. dob., 00770/1956. sz.

²⁷ A dán politikai elit és közvélemény reflexióira részletesen lásd: Andresen, Morten Bendix (2007): *Ungarnsopstanden 1956 i dansk erindringshistorisk perspektiv*. Schönberg, [København].

²⁸ Nagy András: i. m. 111–112.

²⁹ Hans Christian Hansen (1906–1960) szociáldemokrata politikus, 1955. február 1-től haláláig, 1960. február 19-ig Dánia miniszterelnöke, 1955. február 1. és 1957. május 28. között külügyminiszter is.

³⁰ Krusslák jelentése Horváthnak. Koppenhága, 1957. jan. 10. MNL OL, XIX–J–1–j, Dánia, 1945–1964. 5. dob., 00763/1957. sz.

entálódni fog a magyar forradalom véres leverésének ügyében, jelen ismereteink szerint november 17-én mutatkoztak meg azzal, hogy a dán kormány továbbította az ENSZ-hez Ole Lippmann üzletembernek, a dán vöröskeresztes misszió tagjának a helyszínen szerzett tapasztalatai alapján, szemtanúi hitelességgel megírt budapesti beszámolóját.³¹

Az ENSZ vizsgálóbizottságának tevékenysége és annak holt nyílt, hol diszkrét támogatása a dán kormány részéről sokáig fékezte a Magyar Népköztársaság és a Dán Királyság közötti viszony rendezését; a forradalom leverése miatt elhidegült hivatalos kapcsolatokat egészen 1963-ig nem lehetett kimozdítani a holtpontról. A hivatalos dán szervek a hűvös tartózkodásukat és a kapcsolatok fejlesztése iránti érdektelenségüket demonstrálták a magyar diplomaták irányában. A koppenhágai magyar követség diplomáciai karanténja csak a „magyar kérdés” fokozatos háttérbe szorulásával és az ENSZ napirendjéről történt levételével 1963 tavaszára-nyarára szűnt meg.³² Pataki László követ csak egy 1963. június 3-i jelentésében írhatta le – 1956 után először –, hogy lát esélyt az érdemi kapcsolatok kiépítésére a két ország között.³³

Tanulmányunk megírásával szerény célokat tűztünk magunk elé: arra vállalkoztunk, hogy „mélyfúrászerűen”, a rendelkezésünkre álló magyar diplomáciai és állambiztonsági forrásokat „alapanyagként” használva, bemutassuk az 1956-os magyar menekültek dániai befogadásának történetét. Ebbéli törekvésünket már önmagában véve az is indokolja, hogy a magyar diaszpórának erre az entitására vonatkozóan jelenleg semmilyen szakirodalmi feldolgozással nem rendelkezünk.

A kronológiai keretek

Tanulmányunk kronológiai kereteinek a kijelölését nemcsak a területi korlátok determinálták, hanem a történelmi, gazdasági változások dinamikája is logikussá tette. A források tanúsága szerint az 1957. és 1958. évet még a Kádár-kormányzattal és annak dániai külképviseleteivel szembeni tüntetések, politikai megnyilvánulások, a forradalom évfordulójára emlékező demonstrációk tarkították, s a folyamatos lemorzsolódá-

³¹ Nagy András: i. m. 358.

³² A Kádár-kormányzat igyekezett kedvező képet festeni az otthoni viszonyokról, tett egy-egy erőtlen kísérletet arra, hogy a dán társadalmi közhangulatot befolyásolja, s azt a menekültek ellen fordítsa. Ennek egyik eszköze lehetett alkalmanként baloldali kötődésű dán újságírók magyarországi riportútjának engedélyezése. Lásd erre példaként: Per Arboe Rasmussen szociáldemokrata újságíró 1960. évi magyarországi útját: Kiss András (2021): A kádári propaganda az 1956 utáni Magyarország-kép alakításában. *ArchívNet*, XXI. évf. 3. sz.

³³ Pataki jelentése Péter Jánosnak. Koppenhága, 1963. június 3. MNL OL, XIX-J-1-j, Dánia, 1945–1964. 1. dob., 001715/1963. sz.

sok ellenére is egy politikai értelemben még homogén és öntudatos magyar menekültközösség körvonalai tapinthatók ki. Ám éppen 1958-tól vette kezdetét a dán történelemben „tizenöt éves aranykorként” aposztrofált időszak, az a gazdasági prosperitás, ami Dániában is megteremtette a skandináv jóléti modellt alapjait.³⁴ Ez lökést adott a magyarok korábbiakhoz képest látványosabb gazdasági és társadalmi beilleszkedésének, az addig még – nem kis számban – munkanélküli menekültek is megtalálhatták az egzisztenciális számításukat, ami az újabb haza- és elvándorlással együtt jelentős mértékben lazította a dániai magyarságnak a hazai politikai rendszerrel szemben kifejtett aktivitását. Az 1958. október 23-i tüntetés után szervezett esti ünnepség egyik fő szónoka, Szilas Attila evangélikus lelkész a magyar menekültek közötti kohézió gyengülésére utalva úgy fogalmazott, hogy „a magyarok körében a kenyérféltés érzése kezdett eluralkodni”.³⁵

A magyar menekültek elhelyezésének és ellátásának megszervezésére és koordinálására 1956. november 14. után létrejött civil ernyőszervezet, a Menekültsegélyező Tanács (Dansk Flygtningehjælp)³⁶ 1964-ben egy terebélyesebb brosúra formájában átfogó értékelést publikált a magyar menekültek helyzetéről, amelyben a menekültek létszámára, földrajzi fluktuációjára, korfájára, vallási összetételére és szociális, egzisztenciális mobilitására vonatkozó tényanyagot tették közzé 1961. december 31-i dátummal bezárólag.³⁷ A dániai magyar menekültközösség történetének jövőbeni feldolgozása során az elsődleges és legalapvetőbb forrásbázisnak nyilvánvalóan a különféle dán hatóságok és szervek, mindegyiknek a kormány, a Menekültsegélyező Tanács és a Dán Vöröskereszt levéltári iratanyagát kell majd tekintenünk. Ezek hiányában ez a katalógus a magyar menekültkérdés legfontosabb dán referenciaforrásaként használandó, s mivel adatállományának az összegyűjtését 1961. december 31-én zárták le, kézenfekvőnek tűnt, hogy a következtetéseinkben, ahol lehetett, figyelembe vegyük ezt a dátumot.

³⁴ Johansen, Hans Christian (2005): *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*. Bind 17. *Danmark i tal og Register for hele værket*. Gyldendals og Politiken, København. 157.

³⁵ Pataki jelentése Sík Endre külügyminiszternek. Koppenhága, 1958. október 30. MNL OL, XIX–J–1–j, Dánia, 1945–1964, 3. dob., 006306/1958. sz. A tiltakozó petícióra lásd még: Pataki jelentése Sík Endrének. Koppenhága, 1959. február 10. Uo. 001662/1959. sz.

³⁶ A Dansk Flygtningehjælp szó szerinti fordítása „Dán Menekültsegélyezés”, de a hivatalos angol megfelelőjéből (Danish Refugee Council) kiindulva Dán Menekültsegélyezési Tanácsként fordítottuk magyarra.

³⁷ Koch, Lise: i. m.

Dánia „menekültpolitikája” a 20. század első felében és a forradalom előtti magyar emigráció

A 20. század első felében a legnagyobb menekülthullám 1945-ben érte el Dániát,³⁸ amikor a szovjet csapatok inváziója elől menekülve körülbelül 225 000 német származású és 30 000 más nemzetiségű polgári személy érkezett az országba. Döntő többségük, mintegy 1000 fő kivételével, akiknek megközelítőleg a fele balti (lett és litván) menekültekből került ki, és akik a dán hatóságoktól letelepedési engedélyt kaptak, 1949-ig visszaköltözött a származási helyére, vagy harmadik országba telepedett. Mivel az 1940-es évek második és az 1950-es évek első felében a dán menekültpolitika inkább arra irányult, hogy a letelepedési engedély megtagadása és akár az eltávozás költségeinek a fedezése révén is az országba érkező idegen honosságú személyeket hazatérésre vagy harmadik országba telepedésre bírja, 1956 novemberéig-decemberéig nem alakulhatott ki igazán számottevő idegen eredetű politikai vagy etnikai migránsnépesség Dániában.³⁹

A dániai magyarság az 1956. évi forradalomig – más nyugat-európai (például svájci, nyugat-németországi) magyar diaszpórákhoz képest – sem a létszámát, sem a szervezettségét tekintve nem volt számottevő. Már a két világháború közötti időszakban is élt néhány magyar Dániában. Legnagyobb részük még az első világháború után került oda,⁴⁰ annak köszönhetően, hogy a Szovjet-Oroszországban rekedt magyar hadifoglyok hazajuttatásában a kezdeti időkben a Dán Vöröskereszt tevékeny szerepet játszott. A Tanácsköztársaság bukása után a Huszár Károly miniszterelnök nevével fémjelzett kormány a dán kormányt kérte fel arra, hogy a hadifoglyok repatriálásának lehetővé tétele érdekében közvetítsen Szovjet-Oroszország felé. A magyar és szovjet kormányzat az első úgynevezett hadifogolycsere-egyezményt is Koppenhágában írta alá 1920. május 29-én.⁴¹

Azt, hogy ekkoriban nem beszélhetünk számottevő magyarságról, a Dániai Magyarok Egyesülete megalakításának körülményei is sejtetni

³⁸ Először az első világháború után, a polgárháború sújtotta Oroszország területéről áramlott Dániába nagyszámú orosz nemzetiségű, a bolsevikokkal szemben álló, döntően a monarchista erők táborát gyarapító politikai menekült, az orosz szakzsargon szerinti „fehérgárdista emigráns”. A létszámukat a Népszövetség menekültügyi főbiztosa, a híres norvég sarkkutató, Fridtjof Nansen által a Népszövetség Titkárságára 1924. július 1-re beterjesztett statisztikák ezer főre tették. Bocsarova, Zoja (2011): *Rosszjiszkoje zarubezsje 1920–1930 gg. kak fenomen otyecsesztvennoj isztorii*. AIRO XXI. Moszkva. 60–61.

³⁹ Wigerfelt-Svensson, Anders: i. m. 146–147.

⁴⁰ Storm Sarolta (1998): A dániai magyarokról. *Honismeret*, XXVI. évf. 3. sz. 86.

⁴¹ Kolontári Attila (2009): *Magyar–szovjet diplomáciai, politikai kapcsolatok 1920–1941*. (Politikatörténeti Füzetek, 31.) Napvilág Kiadó, Budapest. 15–16.

engedik. Az egyesületet ugyanis kifejezetten „felülről”, a magyar diplomácia kezdeményezésére hozták létre 1930 áprilisában, s jellemző, hogy az alakuló ülést Nemeskéri Kiss Sándor koppenhágai ügyvivő hívta össze, őt választották a szervezet elnökévé is. A nyilván reprezentatívnak szánt ülésen mindössze 30 fő vett részt, közülük többen olyan magyar állampolgárok voltak, akik valamely otthoni cég kiküldöttjeként dolgoztak Dániában.⁴²

A második világháború végórájában, 1945. január és február folyamán a Dániában állomásozó német megszálló erőkhöz magyar csapatok is csatlakoztak. A kérdéskört alaposan feldolgozó Søren Peder Sørensen dán történész adatai szerint 1945 tavaszán az ott állomásozó magyar egységek 3 ezredből, 12 zászlóaljából, 41 századból, valamint 2 tüzérsztyályból álltak. A szerző becslése szerint a magyar honvédek létszáma 12–15 000 fő között mozoghatott. A magyarok állomásoztatása országos kiterjedésű volt, Dánia 14 megyéjéből – az állandó mozgatusukat is figyelembe véve – 12-ben tartózkodtak magyar alakulatok.⁴³ A magyar katonatisztek vonakodtak attól, hogy egységeiket a németek háborús céljainak szolgálatába állítsák, s kapcsolatot létesítettek a dán nemzeti ellenállással. Az 1945. április 22-i, a Rosenborg-kastély melletti testőrlaktanyából induló magyar „felkelés” és az annak nyomán Koppenhága utcáin kibontakozó összetűzések a Nørreport állomásnál a magyar és német mellett számos dán polgári áldozatot is követeltek.⁴⁴

A szovjet csapatok elől menekülve nemcsak katonák, hanem polgári személyek is a kis skandináv országba szorultak. A Szálasi-kormányzat 1944 decemberében SAS-behívóval⁴⁵ arra kényszerítette több magyar oktatási intézmény végzős és szigorlati évfolyamainak hallgatóit és részben a tanári karát, hogy a birodalmi Németországban folytassák a tanulmányaikat. A nyilasok által Magyarországról evakuált oktatási intézmények közül a József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem hallgatóságának és tanári kollektívájának egy része például (77 építészhallgató, 6 tanár és 13 családtagjuk, vagyis összesen 96 személy) rö-

⁴² A dániai magyarok egyesületet alakítottak. *Magyarság*, 1930. április 15. 4.

⁴³ Sørensen, Søren Peder (2020): *Egy elfeledett tragédia. Magyar katonák Dániában a második világháborús német megszállás idején*. Zrínyi Kiadó, Budapest. 42–43.

⁴⁴ Uo. 79–83. Az úgynevezett „állomási csata” a háború alatti „antifasiszta hagyományokat” prioritásként kezelő rendszerváltás előtti magyar történetírás egyik kedvelt témájának számított. Ebben a témában Kalanovics János, a koppenhágai magyar követség ügyvivője is jegyzett két ismeretterjesztő írást. Kalanovics János (1978): *Zendülés a testőrlaktanyában. Magyar katonák és a dán ellenállási mozgalom. Tükör*, április 6. 10–11.; Kalanovics János (1979): *A magyarok és a dán ellenállás. Lobogó*, július 12. 29.

⁴⁵ Névre szóló katonai behívóparancs a második világháborúban Magyarországon a nem tényleges állomány számára. Expressz küldeményként kezelték, címzettje köteles volt 48 órán belül bevonulni. Nevét a parancson feltüntetett nagy betűs „SAS” feliratról kapta, amely a „Sürgős! Azonnal! Siess!” vagy a „Sürgős, Azonnali, Soronkövüli” kifejezések rövidítése volt.

vid németországi bolyongás után Dániában lelt menedéket. Ők vasúton 1945. április 17-én, tehát még a norreporti véres incidens előtt jutottak át a német–dán határon.⁴⁶ Április 22-e után azonban a németek lezárták a határt a megbízhatatlannak minősített magyarok elől,⁴⁷ így a létszámuk nem duzzadt tovább.

A németek május 9-i kapitulációja után a dán földön tartózkodó több ezer főnyi magyar katona és polgári személy hazaszállítása csak vontatottan haladt. Noha Várkonyi Mátyás koppenhágai konzuli irodafelügyelő 1945. szeptember 23-i jelentése szerint a katonaságot addigra átvitték Németországba, a magyarok számára létrehozott 6 közös táborban még 476 magyar állampolgárt tartottak nyilván.⁴⁸ A legnagyobb tábor ekkor a 119 főt számláló Gavnø-szigeti volt, amelyben a Marosvásárhelyi Magyar Királyi Csaba királyfi Honvéd Gyorsfegyvernemi Hadapródiskola II. és IV. évfolyamának, illetve részben a III. évfolyamának 1945. március 1–4. között Dániába irányított növendékeit, illetve a Ludovika Akadémia ugyancsak Dániába evakuált hallgatóit gyűjtötték össze.⁴⁹ Két évvel később Mihályfi Ernő külügyminiszter egy Anatolij Kondratov vezérőrnagynak, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság vezérkari főnökének küldött 1947. augusztus 6-i átirata arról tanúskodik, hogy a repatriálást még akkorra sem sikerült lezárni, még mindig volt 188 egykori magyar állampolgár, akik a Dán Vöröskereszt segítségével a hazatérésükre vártak.⁵⁰

Nem tudjuk pontosan, hogy végül mennyien választották új hazájuknak a kis skandináv országot. A Műegyetem Dániába jutott 96 fős kontingenséből 1946–1947 folyamán kisebb-nagyobb csoportokban ötvenegyen tértek haza Magyarországra, a befogadó Dániában tizenketten telepedtek le véglegesen.⁵¹ A marosvásárhelyi hadapródiskola és a Ludovika növendékei 1946. október 12-én és november 24-én két csoportban hagyták el Dánia területét, a marosvásárhelyiek közül mindössze 10–12 növendék döntött úgy, hogy nem tér haza.⁵² Mikola Rezső ideiglenes ügyvivő értesülése szerint ők még 1959-ben is ott éltek, az egzisztenciájukat a kezdetekkor a lovaik eladásából próbálták megteremteni.⁵³ A kop-

⁴⁶ Palasik Mária (2006): *A műegyetemisták odüsszeiája 1944–1946*. Műegyetemi Kiadó, Budapest. 134–135.

⁴⁷ Vécsey László (1998): *A marosvásárhelyi Magyar Királyi „Csaba királyfi” Honvéd Gyorsfegyvernemi Hadapródiskola története 1941–1945*. Fer-Co Kiadó, Tatabánya. 110.

⁴⁸ Várkonyi Mátyás konzuli irodafelügyelő feljegyzése a Külügyminisztériumnak. Koppenhága, 1945. szeptember 23. MNL OL, Külügyminisztérium adminisztratív iratok (XIX–J–1–k), Dánia, 1945–1964. 4. dob., 32.880/1945. pol. sz.

⁴⁹ Vécsey László: i. m. 116–117.

⁵⁰ Mihályfi Ernő átirata Anatolij Kondratov vezérőrnagynak. Budapest, 1947. augusztus 6. MNL OL, XIX–J–1–k, Dánia, 1945–1964. 4. dob., 91.178/9/1947. sz.

⁵¹ Palasik Mária (2006): i. m. 227.

⁵² Vécsey László: i. m. 117.

⁵³ Mikola Rezső koppenhágai ügyvivő jelentése Sík Endrének. Koppenhága, 1959. július 10. MNL OL, XIX–J–1–j, Dánia, 1945–1964. 6. dob., 004211/2/1958. sz.

penhágai követség első ízben 1953-ban készített összefoglaló jelentést a dániai magyarokról. Az itteni magyarság relatíve alacsony lélekszámát az is érzékeltette, hogy a jelentés szerint a magyarok nem tartották egymással a kapcsolatot, sem sajtókiadványuk, sem önálló szervezetük nem volt. A jelentés alig több mint egytucatnyi magyart említ meg, akikről tudomásuk volt, de közülük még azokkal sem volt személyes kontaktusuk, akiket „haladó szelleműnek” tartottak. Érdemes szó szerint is idéznünk a jelentésnek a háború idején Dániába sodródott magyarokra vonatkozó kitételét: *„A külföldön élő magyar reakciónak azzal a részével, amely a háború alatti fasiszta menekültekből és a háború utáni disszidensekből áll, eddig még nem találkoztunk.”* A magyar emigrációnak ez a része nyilván nem is kereste a kapcsolatot a Magyar Népköztársaság diplomáciai képviselőivel,⁵⁴ de olyan is volt közöttük, mint például Vásárhelyi György karmester, aki egy „meglehetősen durva hangú” levélben utasította vissza a követség meghívását Fischer Annie koncertjére. A magyar emigránsok politikailag tudatos részének habitusára vonatkozóan akár szimptomatikusnak is tekinthetjük Körössy Andor cigányzenész megnyilvánulásait. Ő a koppenhágai Lorry étteremben játszott a zenekarával, s a követség munkatársai megfigyelték, hogy egy régi, Budapestről szóló nóta eljátszása után mindig elmondta, hogy „Budapest már nem a régi”.⁵⁵

A levéltári források egyértelműen arra engednek következtetni, hogy a kis létszámú magyar emigráció politikailag tudatos magját a Horthy-érában szocializálódott, a kommunista berendezkedéssel érzelmileg azonosulni képtelen, így a fennálló rendszer ellenzékének tekinthető katonák, kereskedők és zenészek alkották. Közülük a később keletkezett források a legtöbbször gróf Hoyos Béla és Nagy-Németh Béla nevét emelik ki.⁵⁶ Előbbi a Hoyos nemesi család egyik sarjaként a családi hagyományoknak megfelelően a premontreiek gödöllői gimnáziumába iratkozott be, ám átjelentkezett Marosvásárhelyre, az ottani hadapródiskolába, s egyike volt

⁵⁴ A Magyar Köztársaság és a Dán Királyság 1948. május 10-én létesített egymással hivatalos diplomáciai viszonyt, a koppenhágai követség 1952. augusztus 5-én kezdte meg a működését, Böhm Vilmos stockholmi követ ezen a napon adta át megbízólevelét IX. Frigyes dán királynak. Ettől az időponttól kezdve 1957 tavaszáig–nyaráig a magyar külképviseletet ügyvivő irányította, a mindenkor stockholmi magyar követet akkreditálták Koppenhágába. Dánia a varsói követét, Johann Wilhelm Heinrich Eickhoffot akkreditálta Budapestre. Mikola Rezsőnek, a Külügyminisztérium Politikai Főosztálya II/3. Osztálya referensének feljegyzése a magyar–dán diplomáciai kapcsolatokról. Budapest, 1953. január 9. MNL OL, XIX–J–1–k, Dánia, 1945–1956. 2. dob., szám nélkül.

⁵⁵ Hackler Károly koppenhágai ügyvivő jelentése Boldóczy János külügyminiszternek. Koppenhága, 1953. augusztus. 25. Uo. 4. dob., 04082/1/1953. sz.

⁵⁶ Lásd például: Krusslák jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1957. május 24. MNL OL, XIX–J–13–a, 7. dob., 33/1957. sz.; Pataki jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1957. október 29. MNL OL, XIX–J–1–j, Dánia, 1945–1964. 3. dob., 00776/1/1957. sz.

azon kadétoknak, akik a háború után is Dániában maradtak.⁵⁷ 1956. október 23-át követően ő lett a Dániában megalakult Magyar Nemzeti Egyesület társelnöke.⁵⁸ Utóbbi miniszteri osztálytanácsosi rangban 1945 után a Jóvátételi Hivatalban dolgozott, amely 1948-ban Dániába küldte lóvásárlások lebonyolítására, ám ő soha többet nem tért vissza onnan, vagyis „disszidált”. Kádár János belügyminiszter 1948. október 10-én tette közzé a felhívását, melyben hazatérésre szólította fel, s annak elmaradása esetén figyelmeztette a büntetőjogi következményekre.⁵⁹

A koppenhágai magyar követség 1956. december 6-án kelt és a forradalom ideje alatt a követségen történeteket összegző jelentése kiemelte, hogy november 5-én a délelőtti folyamán a Hoyos Béla elnökletével a forradalom idején alakult szervezet, a Magyar Nemzeti Egyesület egy levelet küldött a magyar követségnek, melyben felszólították az ott szolgálatukat teljesítő diplomatákat, hogy 24 órán belül fejezzék be a dániai diplomáciai megbízatásukat, illetve a követség berendezését és irattárát helyezték a dán külügyminisztérium gondnoksága alá. A magyar emigránsok valamelyest bízhattak abban, hogy a diplomaták teljesítik a követeléseiket. Ugyanebből a jelentésből derül ki ugyanis, hogy október 29-én Krusslák Ferenc ügyvivő hivatalosan is bejelentette a dán külügyminisztériumban, hogy a követség és annak apparátusa teljes egészében felsorakozott Nagy Imre kormánya és annak programja mögött.⁶⁰ Joggal feltételezhetjük tehát az emigránsok, hogy ha a Koppenhágába akkreditált magyar diplomaták deklarálták, hogy legitimnek tekintik Nagy Imre kormányát, akkor illegitimnek fogják minősíteni Kádár János Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányát.

A forradalom menekültjeinek létszáma, területi elhelyezkedése és fluktuációja

A magyar menekülttömeg ellátásának megszervezése és később társadalmi integrációja a 20. század második felének dán menekültpolitikája, ha úgy tetszik, „befogadáspolitikája” első nagy történelmi erőpróbáját jelentette.

A dán kormány először 1956. november 14-én, a Külügyminisztériumban tartott értekezleten vitatta meg a magyar menekültek befogadá-

⁵⁷ Hoyos Imre (2001): A Hoyos testvérek. *A Gödöllői Premontrei Diákok Egyesületének Körlevele*, 8. sz. 6.

⁵⁸ Krusslák jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1957. május 24. MNL OL, XIX-J-13-a, 7. dob., 33/1957. sz.

⁵⁹ *Szabad Nép*, 1948. október 10. 15.

⁶⁰ Krusslák jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1956. december 6. MNL OL, XIX-J-1-j, Dánia, 1945–1964. 1. dob., 00769/1956. sz.

sának kérdését, melyre meghívták azokat a dán társadalmi szervezeteket is, amelyek a menekültek elhelyezésének és ellátásának megszervezésében a kormányzat segítségére lehettek. A külügyi tárca élén is álló H. C. Hansen miniszterelnök javaslata az volt, hogy Dánia egy kizárólag nőkből és gyerekekből álló, 200 fős kontingenst vegyen át az ausztriai menekülttáborokból. Azonban tíz nap múlva, november 24-én a kormány ezen létszám ötszörösének, azaz 1000 menekültnek a befogadásáról döntött, s ebbe a csoportba férfiakat és nőket egyaránt felvehettek. Az eredeti elképzelések módosulásához két tényező is hozzájárult. Először is Louis le Maire, a Dán Vöröskereszt elnöke, aki nem sokkal korábban ellátogatott az ausztriai menekülttáborokba,⁶¹ az ottani súlyos helyzetről szerzett tapasztalataival érvelve arra biztatta a kormányt, hogy emelje meg az eredetileg tervezett létszámot, s ezzel hatékonyabban segítse a Nemzetközi Vöröskereszt munkáját, illetve vegye ki a részét Ausztria tehermentesítéséből. Másodszor az ellenzék vezető ereje, a Dán Konzervatív Néppárt 2000 menekült befogadását követelte a kormányzattól. A magasabb létszám akkor még jobban igazodott a szovjetek magyarországi beavatkozása miatt erősödő szovjetellenes közhangulathoz,⁶² a kormány pedig a társadalom nyomása alatt nyilván nem tehette meg, hogy nem talál módot legalább valamiféle kompromisszumos, köztes megoldásra.

A magyar forradalom menekültjeinek első és legnagyobb tömegét kitevő kontingensét, közel ezer embert, szervezeten és egyszerre transzportálták Dániába, ami a kortársak szemében akár olyannak is tűnhetett, mint egy – klasszikus – áttelepítési akció. A később repatriáló magyar állampolgárok elmondásából is tudható, hogy a Dán Vöröskereszt külön erre a célra kibérelt egy vonatot, amely közvetlenül Dániába vitte az oda regisztrált magyar menekülteket. A szerelvény 1956. november 28-án indult a kismartoni vasútállomásra, és november 30-án a késő esti órákban érkezett meg Padborg dán határállomásra.⁶³ 1956 késő őszen tehát dán szemmel nézve egy nap leforgása alatt egyszerre ugyanannyi külföldi érkezett az országba, mint amennyi 1949 után összesen ott maradt. Min-

⁶¹ 1956. november elején már 14 ország Vöröskereszt-társaságának volt képvisellete Bécsben. A skandináv országok közül egyedül Izland nem rendelkezett vöröskeresztes misszióval. Kecskés D. Gusztáv (2021): *Humanitárius akció globális méretekben. A Nemzetközi Vöröskereszt és az 1956-os magyar menekültek*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.) 26.

⁶² Wigerfelt-Svensson, Andres: i. m. 151–152.

⁶³ Lásd erre például: Jámbor István vallomását. Ő november 26-án Kapuvárnál szökött át a határon, november 28-án vitték a kismartoni táborba, ahol mindössze két órát tartózkodott, mert onnan rögtön indult a vöröskeresztes vonattal dán földre. A kismartoni menekülttáborból buszokkal vitték ki őket a vasútállomásra. December 1-jén érkeztek meg Maribóba. Jámbor István kihallgatási jegyzőkönyve. Győr, 1957. október 12. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL), Operatív dossziék (3.1.5) – O – 9827/4/177. sz. dosszié.

den bizonnyal ezzel a tényezővel is magyarázható, hogy a dán lakosság egy része a magyar menekültek számát jóval nagyobbak érzékelték, mint ahányan valójában voltak; egyes szociológiai szakmunkák is azt a kollektív emlékezetben rögzült információt adják tovább, mely szerint ebben az időben mintegy kétezer magyar érkezett Dániába.⁶⁴

Sajnos sem a magyar követségi jelentések, sem a Dán Menekültsegélyezési Tanács már említett összesítése nem igazít el bennünket a tekintetben, hogy a kezdeti időkben hol hozták létre a magyar menekültek ideiglenes elhelyezésére szolgáló táborokat, és pontosan hány ilyen közös lakóközteret jelöltek ki számukra. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában két olyan operatív dosszié van, ami teljes egészében a Dániából repatriált magyarok kihallgatási jegyzőkönyveit tartalmazza, és egy olyan, amely részben a Dániából hazatért személyekre vonatkozik. Ezek összesen 44 hazatért személy adatait tartalmazzák,⁶⁵ ami nemcsak az 1400 fős teljes menekülttömeghez, hanem az 1961. december 31-ig regisztrált 133 repatriált magyar állampolgárhoz képest is kevésnek tűnik, ám abból a szempontból reprezentatívnak tekinthetjük ezek adatállományát, hogy a tábor-lét időszakának vonatkozásában ugyanazok a helynevek köszönnek vissza bennük.

Jelen ismereteink szerint 1956–1957 folyamán a magyarokat összesen 9 táborban helyezték el a dán hatóságok. Ezek közül kettő, Graveshoved és a Viborgtól délnyugatra fekvő Hald Ege település *Folkekuren* néven ismert barakktábora Közép-Jylland *földrajzi régióban*, egy (Ska-gen) Észak-Jylland régióban, egy (Køge) Sjælland déli részén, egy pedig (Maribo) Lolland szigetén volt. Négy tábort (Fredensborg, Helsingør, Munke-rup és Droningmølle) Sjælland északkeleti részén hozták létre,⁶⁶ vagyis ugyanazon a szűk földrajzi területen, amely a leginkább iparosodott dán fővárost és agglomerációját foglalta magában, s így a legnagyobb vonzerőt gyakorolta a döntően munkás származású magyar munkavállalókra.⁶⁷ Jelen ismereteink szerint a dán hatóságok nem létesítettek menekülttábort Fyn szigetén, noha a hazatért magyarok elmondásából kiderül, hogy a későbbiek folyamán sokukat az ipari szempontból ugyancsak

⁶⁴ Togeby, Lise (2003): *Fra fremmedarbejdere til etniske minoriteter*. Aarhus Universitetsforlag, Aarhus. 36.

⁶⁵ Lásd: a 3.1.5. – O – 16.662. számú, a 3.1.5 – O – 16.663. számú, illetve a 3.1.5. – O – 9827/4. számú operatív dossziékat.

⁶⁶ Megjegyzendő, hogy Dánia közigazgatási régióinak hivatalos elnevezése 2007-től részben eltér a történeti-földrajzi területi egységek hagyományos megnevezésétől. Køge és Lolland szigete Sjælland régióhoz tartozik, Fredensborg, Helsingør, Munke-rup és Droningmølle Koppenhágával együtt Hovestaden régió része, míg Fyn szigetét Dél-Jyllanddal együtt Syddanmark (Dél-Dánia) régió foglalja magában.

⁶⁷ Mintegy 250 magyar menekült vöröskeresztes központokban volt elszállásolva. Kecskés D. Gusztáv: i. m. 58.

frekvenciált Odense városába helyezték ki munkavégzésre.⁶⁸ Ha a rápillantunk a térképre, akkor azt láthatjuk, hogy a legnehezebb helyzetbe talán azok a magyarok kerültek, akiket az ország legészakibb pontjának számító Skagen menekülttáborában helyeztek el. Ez a kisváros közúton 525 kilométerre feküdt Koppenhágától, ezt a távolságot a korabeli utazási viszonyok között legalább 10-12 órás utazással lehetett megtenni. A térképes azonosítás alapján feltűnő még, hogy azok a helységek, ahol a táborokat kialakították, szinte kivétel nélkül a tengerparton fekszenek. A hazatért menekültek elmondásából azt is ki lehet hámozni, hogy a táborokat üdülőövezetekben, szanatóriumokban, pihenőhelyeken hozták létre, ezek mind az üdültetés célját szolgáló faházak vagy gyógyászati célokra használt emeletes épületegyüttesek voltak, ahol a korábbi szociális funkcióból fakadóan az elszállásolási kapacitások rendelkezésre álltak.

Az 1956. november 30-án a késő esti órákban Padborgba érkező közel ezerfős kontingens tagjait már a határállomáson három nagyobb csoportra bontották, aszerint, hogy az egyes menekülteket melyik régióba (Jylland, Sjælland stb.) szállítottak tovább. A táborok száma alapján arra következtethetünk, hogy a befogadó kapacitások függvényében – egyenletes elosztás esetén – egy táborba 100-110 magyar került. A menekültekről írt első magyar követségi jelentés alapján csak a maribói tábor létszámát tudjuk pontosan megállapítani, oda közvetlenül a megérkezést követően 125-en kerültek.⁶⁹ Ez a szám közel áll a fenti átlaghoz, nem árt azonban figyelembe venni, hogy a menekültek fokozatos munkaerőpiaci elhelyezésének, elhelyezkedésének függvényében a táborok száma is állandóan változott, a csökkenő létszámú táborokat megszüntették, az ott lakó magyarokat pedig áthelyezték egy másik körzetbe. Madarász László elmondása szerint például a maribói tábor a dán hatóságok már 1957. február 25-én felszámolták, az addigra ott maradt mintegy 50 magyar közül 22 főt helyeztek át Fredensborgba.⁷⁰

A magyar menekültek lélekszámát tekintve érdemes cizellálni a szakirodalmi adatokat. Abból a célból, hogy a skandináv országok magyar menekültjeit a demográfiai kondícióik alapján összehasonlíthassuk, egyazon adatforrásra volt szükség, ezért tanulmányunk második fejezetének táblázatában egységesen a Marjoleine Zieck tanulmányában szereplő adatokat vettük alapul. A szerző forrásbázisát az UNHCR statisztikai adják,

⁶⁸ 1959 végére Odensében egy közel negyven főt számláló magyar kolónia alakult ki. A kolóniának majdnem a fele, nyolc mérnök és tíz szakmunkás az ottani hajógyárban dolgozott. Pataki jelentése Sík Endrének. Koppenhága, 1959. november 14. MNL OL, XIX-J-1-j, Dánia, 1945-1964. 9. dob., 006770/1959. sz.

⁶⁹ Krusslák jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1957. január. 18. MNL OL, XIX-J-1-j, Dánia, 1945-1964. 3. dob., 00764/1957. sz.

⁷⁰ Madarász László kihallgatási jegyzőkönyve. Budapest, 1958. május 17. ÁBTL, 3.1.5. – O – 16.662. sz. operatív dosszié. 73-74.

így valójában az 1380 fős létszám „csak” azokat mutatja, akik 1956–1957-ben az ausztriai és jugoszláviai táborokban Dániába regisztráltak.⁷¹ Ha azokat a szakirodalmi kimutatásokat vesszük alapul, amelyeket az ausztriai és jugoszláviai táborok történetét is feldolgozó monográfiák foglalnak magukban, akkor az UNHCR adataihoz képest 8 fős többletkez jutunk. Murber Ibolya szerint az Ausztriába menekült magyarok közül 1178 fő választotta Dániát,⁷² míg Hegedűs Attila a kutatásai alapján 210 főre tette azoknak a létszámát, akik 1957-ben a jugoszláviai táborokból Dániába regisztráltak,⁷³ s ez összesen 1388 fő.⁷⁴

Ha összeszámoljuk a Dán Menekültsegélyezési Tanács fentebb már említett adatfeldolgozásának egyes tételeit, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy az ausztriai és jugoszláviai táborokból 1956–1957 folyamán szervezeten, a Dán Vöröskereszt közreműködésével összesen 1329 személy érkezett Dániába, ebből 1147 fő Ausztriából és 182 Jugoszláviából.⁷⁵ Abban a tekintetben, hogy pontosan hányan jutottak el Dánia területére, nyilván ezt az adatállományt érdemes iránymutatónak vennünk, ami egyúttal arra is következtetni enged, hogy azok közül, akik eredetileg Dániába jelentkeztek, végül nem mindenki lépte át Dánia határát. Plasztikusan szemlélteti ezt az is, hogy a szakirodalmi adatok szerint a dán kormány által 1956. november 24-én vállalt 1000 fős befogadási keretet az ausztriai táborokban gyorsan feltöltötték,⁷⁶ mindazonáltal november 30-án „csak” 986 menekült érkezett meg a padborgi vasútállomásra,⁷⁷ ami arra enged következtetni, hogy 14 személy az út során „lemorzsolódott”.

A Menekültsegélyezési Tanács számadatai nyilván jobban közelítenek a valósághoz, mert 1961. december 31-ig bezárólag azokat a személyeket is nyilvántartásba vették, akik az 1956–1957. évi szervezett és tömeges „menekültátvitel” után családgyesítés révén, egyenként vagy kisebb csoportokban Magyarországról vagy már egy másik befogadóországból mentek Dániába. Az előbbi kategóriában 10, míg az utóbbiban 57 főt találunk. A Menekültsegélyezési Tanács rajtuk kívül még négy egykori

⁷¹ Zieck, Marjoleine: i. m. 59.

⁷² Murber Ibolya (2002): *Flucht in der Westen 1956. Magyar menekültek Ausztriában (Vorarlberg) és Liechtensteinben 1956.* Palatia Kiadó, Győr. (Schriftenreihe der Rheticus Gesellschaft, 41.) 251.

⁷³ Hegedűs Attila: i. m. 64.

⁷⁴ Kecskés D. Gusztáv adatai szerint Ausztriából 1175, míg Jugoszláviából 212 személy választotta Dániát. Kecskés D. Gusztáv: i. m. 145–146.

⁷⁵ Koch, Lise: i. m. 15. Kalanovics János ügyvivő 1958. július 2-i jelentése szerint összesen 1146 személy érkezett az ausztriai menekülttáborokból. MNL OL, XIX-J-1-j, Dánia 1945–1964. 6. dob., 004524/1958. sz.

⁷⁶ Wigerfelt-Svensson, Anders: i. m. 152.

⁷⁷ Fenger-Grøn, Carsten – Grøndahl, Malene (2004): *Flygtningenes danmarkshistorie 1954–2004.* Aarhus Universitetsforlag, Aarhus. 31.

magyar állampolgárságú egyént vett nyilvántartásba, akik „köztes” nyugati országból érkeztek Dániába, így a magyar menekültek összlétszámát 1400 főben állapította meg.⁷⁸

Mindazonáltal a magyar menekültek óriási európai és világbéli fluktuációja miatt ez sem jelenthet teljesen egzakt létszámadatot. Minden bizonnyal jóval többen voltak azok, akik a forradalom után menekültek el Magyarországról, de évekkal később, nem hatósági családegyesítés jogcímén, hanem más személyes vagy egzisztenciális indokokkal „átmeneti országokból” költöztek át Dániába. Dobó Györgyöt például 1956. december 10-én az ausztriai menekülttáborból vélhetőleg az Angol Vöröskereszt révén Angliába vitték, Bristolban élt egy ideig, majd miután megtudta, hogy családjának a tagjai Dániában vannak, 1957. március 27-én ő is utánuk ment.⁷⁹ Bobek József a kismartoni menekülttáborból eredetileg ugyancsak Angliába regisztrált. Néhány hónapot töltött Peterboroughban, ahol megismerkedett egy tanulmányúton éppen ott tartózkodó dán házaspárral, akiknek az unszolására 1957. április 21-től ő maga is Dániában próbálta megteremteni az egzisztenciáját.⁸⁰ Tudunk olyan esetekről is, amikor valamely mediterrán égövi országból vetődött valaki Dániába. Ilyen volt egy jóval későbbi követségi jelentés tanúsága szerint László Angéla is, aki a forradalom leverése után Olaszországba került, majd a dán állampolgárságú férje révén maga is Dániában telepedett le, és ott alapított családot.⁸¹

Talán egyik kategóriába sem sorolható a Koppenhágai Kereskedelmi Kirendeltség gépírónöjének, Vass Ágnesnek az esete. A szó fizikai értelmében ő nem a szovjet beavatkozás, a harci cselekmények és a politikai megtorlás elől menekült el Magyarország területéről valamely szomszédos országba, hanem a dán élettársára hivatkozva, a koppenhágai külszolgálati állomáshelyéről távozott el.⁸² Nem is utazott haza, ezzel azonban *de facto* elhagyta az ország területét, amit az exterritorialitás miatt könnyedén megtehetett. Régóta készült erre, csak a kedvező alkalomra várt. Ez normál körülmények között akár egy klasszikus disszidálás is lehetne, ám nem kizárt, hogy az ő döntése is korrelációban állt az otthoni kilátástalan politikai viszonyokkal, a reményvesztettséggel, ami a legtöbbet a hazájuk elhagyására készítetett, tehát végső soron akár őt is te-

⁷⁸ Koch, Lise: i. m. 15.

⁷⁹ Dobó György kihallgatási jegyzőkönyve. Budapest, 1958. június 25. ÁBTL, 3.1.5. – O – 16.663. sz. dosszié. 50–53.

⁸⁰ Bobek József kihallgatási jegyzőkönyve. Győr, 1957. november 7. ÁBTL, 3.1.5 – O – 9827/4/181. sz.

⁸¹ Pataki jelentése Péter Jánosnak. Koppenhága, 1963. október 29. MNL OL, XIX-J-1-j, Dánia, 1945–1964. 6. dob., 007882/1963. sz.

⁸² Vass Ágnes levele Krusslák Ferenc ügyvivőnek. Koppenhága, 1957. július 6. MNL OL, XIX-J-13-a, 7. dob., 66/1957. sz.

kinthetjük a forradalom menekültjének.⁸³ Vass Ágnes nem volt egyedül, egy 1958. november 3-i külügyminisztériumi körlevél szerint rajta kívül kilenc olyan magyar állampolgárt tartottak nyilván, akik a forradalom leverése után valamely magyar külképviseletről diplomáciai vagy szolgálati útlevelük birtokában távoztak, és ezzel elhagyták az ország területét.⁸⁴

Az általunk vizsgált szekunder források egyöntetűen megállapítják a dániai magyar közösség lemorzsolódásának a tényét, de a magyarok körében uralkodó „kivándorlási” és „hazavándorlási” hangulatra, alkalmanként némi kárörvendő éllel,⁸⁵ a magyar diplomáciai jelentések is felhívják a figyelmet.⁸⁶ Ez a jelenség az 1957–1958. év folyamán volt a leglátványosabb. 1958. július 2-i állapot szerint, tehát bő másfél évvel az első kontingens megérkezését követően, már jóval négyszáz felett volt azok száma, akik elhagyták Dánia területét, nagyobb részük, 307 fő tengerentúli országokba, az Amerikai Egyesült Államokba, Brazíliába, Kanadába vagy Ausztráliába emigrált, kisebb részük, 127 fő Magyarországra repatriált.⁸⁷ A gyors „elvándorlási” tendenciáknak nyilván az is megágyazott, hogy mint arra már utaltunk, a Dán Vöröskereszt még az ausztriai és jugoszláviai menekülttáborokban azzal a – kissé csalóka – ígérettel hirdette a dániai regisztrációt, hogy azok számára, akik ezt kérvényezni fogják, lehetővé teszik majd az áttepedést az Egyesült Államokba. Az adatokból az is következik, hogy a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1957. március 29-én a *Magyar Közönyben* közzétett, 1957/24. számú törvényerejű rendelete is hatást gyakorolt a menekültekre. A jogszabály azok számára, akik 1957. január 31-ig „engedély nélkül külföldre távoztak”, 1957. április 2-től biztosította, hogy egyéni elbírálás alapján visszatérjenek Magyarországra. Büntetlenséget azonban csak azoknak a kiskorúaknak ígért, akik a hazatérésük időpontjáig nem töltötték be a 18. életévüket.⁸⁸

Az adatokból arra lehet következtetni, hogy ez a folyamat 1958 nyara után valamelyest lassult, ugyanis az 1957–1961 közötti fél évtized-

⁸³ Krusslák jelentése Horváth Imrének Vass Ágnes disszidálásáról. Koppenhága, 1957. július 20. MNL OL, XIX-J-1-j, Dánia, 1945–1964. 1. dob., 003645/1957. sz.

⁸⁴ A Külügyminisztérium Útlevelesztályának körlevele a külképviseleteknek. Budapest, 1958. november 3. MNL OL, XIX-J-13-a, 8. dob., 119/1958. sz.

⁸⁵ Lásd például: Krusslák jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1957. március 25. MNL OL, XIX-J-1-j, Dánia, 1945–1964. 3. dob., 00764/1/1957. sz.

⁸⁶ Krusslák jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1957. április 20. Uo. 00764/2/1957. sz. Továbbá: Krusslák jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1957. október. 30. Uo. 00764/5/1957. sz.

⁸⁷ Kalanovics János ideiglenes ügyvivő jelentése Sík Endrének. Koppenhága, 1958. július 2. Uo. 6. dob., 004524/1958. sz.

⁸⁸ Palasik Mária (2020): „A hazatért személyek nagy része megtévedt ember...” A magyar állambiztonsági szervek szerepe az 1956-os emigráció hazatelepítésében. *Betekintő*, XIV. évf. 4. sz. 33.

ben összesen 443-an telepedtek a tengerentúlra,⁸⁹ s összesen 133 fő volt azok száma, akik ugyanebben az időszakban visszamentek Magyarországra.⁹⁰ Ha tehát összevetjük ezeket az adatokat, akkor az derül ki, hogy az 1958. július 2. és 1961. december 31. közötti három és fél éves intervallumban 136-an „álltak tovább” Dániából harmadik országba, és mindössze hat személy döntött a hazatérés mellett.⁹¹ Tehát a menekültek 1958 második felétől észlelhető beilleszkedésére vonatkozó fenti állításunkat a magyar populáció fluktuációjára vonatkozó számadatok is alátámasztják.

A Menekültsegélyezési Tanács mindent megtett annak érdekében, hogy a hazatérni szándékozó magyarokat visszatartsa. Nyilvánvalóan már önmagában a repatriálás jelensége, s főként annak méretei, intenzitása nemcsak döbbenetet váltott ki, hanem óriási presztízvesztést jelentett mind a kormányzat, mind a Tanács ernyője alatt tömörülő civil szervezetek számára. Ezt akár a dán társadalom jószándékának, példamutatásának, együttérzésének a magyarok részéről történő negligálásaként, összességében a dán „befogadáspolitiká” kudarcaként is lehetett interpretálni. Rendkívül plasztikusan szemlélteti a dánok felfogását az 1957. december 29-én hazatérő Rácz Pál vallomása: *„Bementünk a Koppenhága-i menekülési segélyező bizottsághoz, ahol előadtuk a hazatérési szándékunkat. Itt nagyon rosszul fogadták az elhatározásunkat, mondták pl, hogy Magyarországon felakasztanak, bebörtönöznek, és hogy visszaélünk a jószágokkal. A politikai tekintélyüket rontjuk. Kivett a fiókból egy nyilatkozatot, amiben az állt, hogy teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy bármi történjen velem otthon, a dán államot nem hibáztatom. Ez magyar szöveggel volt írva. Aláírtam, és a barátom is, a dán ideiglenes igazolványt elvették, kiadták a pénzünket, 148 koronát.”*⁹²

Az ausztriai menekülttáborokban Dániába regisztrált magyarok döntő része eleve nem ott képzelte el a jövőjét. Nyilván azért adta be a jelentkezését, mert gyorsan ki szeretett volna jutni a táborból. Számos olyan tényező lehetett, ami egy átlagos magyart visszatartott a kis skandináv országtól mint letelepedési opciótól: a Magyarországnál jóval zordabb éghajlat, a teljesen idegen és ismeretlen terep, a nehezen elsajátítható álmagyar nyelv, illetve nem utolsósorban az ország éppen recesszió uralta gazdasági viszonyai és ez utóbbival összefüggésben az ott kínálkozó egzisztenciális perspektívák. Talán érzékletesen tükrözi ezt Szentmihályi Barna esete is. Ő eredetileg célirányosan Kolumbiába akart emigrálni, ám az ausztriai menekülttáborban megismerkedett Juhász László lányá-

⁸⁹ Wigerfelt-Svensson, Anders: i. m. 167.

⁹⁰ Uo. 159.

⁹¹ Uo. 152.

⁹² Rácz Pál kihallgatási jegyzőkönyve. Budapest, 1958. március 18. ÁBTL, 3.1.5. – O – 16.662. sz. operatív dosszié. 126–127.

val, feleségül vette, és a vele tartott az időközben Dániába regisztrált szülei után. Ott azonban nem találta meg a számítását, továbbra is Kolumbiába vágyott, ezért 1958. február 28-án elhagyta a házastársát és annak családját. Ezt pedig a következőkkel indokolta: „*Dániában csak egy kispolgári életet élhet, ő villát, autót akar.*”⁹³

Egy-egy olyan esetről tudunk, amikor Dánia preferálását eleve valamilyen, az országhoz köthető korábbi személyes ismeretség, kötődés vagy élmény inspirálta. Érdekes ilyen szempontból az értelmiségi családból származó, de betanított munkásként dolgozó Illés Gyula esete. Ő néhány társával 1956. december 19-én hagyta el Magyarországot, és egészen 1957. március közepéig a mödlingi táborban tartózkodott. Míg azonban a társai úgy döntöttek, hogy visszamennek Magyarországra, ő jelentkezett Dániába. A kihallgatása során tett vallomásából kiderül, hogy egy vöröskeresztes gyermeküdtetés keretében már 1947-ben járt ott, s egy családnál lakott. Ez a család, mikor Illés szülei révén tudomásukra jutott, hogy menekülttáborban van Ausztriában, felvette vele a kapcsolatot. 1957. márciusában hozzájuk került, az ő műtrágyaüzemükben dolgozott 1958. január 10-ig.⁹⁴ Ugyanezt a motívumot fedezhetjük fel az auschwitzi haláltábor túlélő Csikós Gabriella élettörténetében is. Ő 1956. december 16-án szökött át a határon két fiútestvérével. Azért esett a választásuk Dániára, mert 1948-ban az egyik öccse egy üdtetési akció révén már járt ott, ráadásul a Dániába hozatalukat ugyanaz a dán család intézte a Dán Vöröskeresztnél, akiknél annak idején lakott.⁹⁵ Maklár István, akinek hosszú időre sikerült gyökeret eresztenie Dániában, elmondása szerint 1957. január 6-án azzal az elhatározással lépett át a magyar–osztrák határt, hogy ahhoz a dán családhoz megy, amely 1947-ben a Dán Vöröskereszt gyermeküdtetési akciója keretében 3 hónapig vendégül látta. A kismartoni dán vöröskeresztes képviselő segítségével kapcsolatba lépett Einar Olsennel, a családfővel, aki vállalta a befogadását, és megküldte az utazási költségeit is. 1957. március 5-én indult Bécsből vonattal, és 6-án érkezett Koppenhágába, ahol Olsen gyermekei várták. Náluk dolgozott 1959-ig, majd jelentkezett az odensei kertészeti főiskolára.⁹⁶ A legerősebb magánéleti kötődéssel talán Bartha Tibor építész mérnök bírt. Ő az 1945-ben Dániába evakuált műegyetemi kontingenssel jutott először dán földre, ahonnan az ott megismert dán

⁹³ Juhász Lászlóné sz. Liehs Róza kihallgatási jegyzőkönyve. Budapest, 1962. június 8. Uo. 9.

⁹⁴ Illés Gyula kihallgatási jegyzőkönyve. Budapest, 1959. május 18. ÁBTL, 3.1.5. – O – 16.663. sz. dosszié. 171–175.

⁹⁵ Csikós Gabriella kihallgatási jegyzőkönyve. Budapest, dátum nélkül. (1962. március 7. előtt.) Uo. 38–41.

⁹⁶ Maklár István kihallgatási jegyzőkönyve. Budapest, 1973. február 23. ÁBTL, 3.1.5. – O – 16.662. sz. dosszié. 87–89.

származású feleségével együtt tért haza 1947-ben. Elmondása szerint ők mindig visszavágytak Dániába, így az első adandó alkalommal, vagyis a forradalom leverését követően, nem is lehetett kérdés számukra, hogy melyik országba emigráljanak (vagyis térjenek vissza).⁹⁷

Érdeemes felhívunk a figyelmet még egy olyan kérdéskörre, a „visszavándorlás” jelenségére, amely ugyancsak a rendelkezésre álló nemzetközi és dán statisztikák hibahatárát tágíthatja. A menekültek között voltak olyanok is, akik egy idő után elhagyták Dánia területét, más nyugati országban próbáltak szerencsét, de mivel nem találták meg ott a számításukat, visszatértek Dániába, akár évekkel később is. Ilyen volt például a munkásszármazású, vasesztergályos szakmát tanult Fogarassi Péter, aki a feleségével együtt még az első nagy kontingens tagjaként, 1956. december 1-jén érkezett Koppenhágába. Nekik szerencsájük is volt, mert 1957. február 19-től munkához jutottak egy Maribo melletti cukorgyárban. Ők már Dániában kérvényezték, hogy Franciaországba telepedhessenek, de csak utazóvízumot kaptak. Ennek ellenére 1957. november 25-én úgy utaztak Párizsba, hogy megpróbáltak ott gyökeret eresztetni, ezért munkát vállaltak. Bő egy hónap leforgása után azonban rájöttek, hogy nem tudnak ott maradni, ezért 1958. január 5-én kénytelenek voltak visszatérni Dániába.⁹⁸ Egy 1961. január 4-i követségi jelentés valóságos tendenciaként kezeli a „visszaszivárgást” Kanadából. Többen voltak olyanok az 1957-ben Dániából Kanadába kivándoroltak közül, akik addigra már visszaköltöztek Dániába, és a követség értesülései szerint még többen azok, akik ugyancsak vissza akarnak térni. Az erről nyilatkozó magyar menekültek ezt a jelenséget a sokkal mostohább kanadai viszonyokkal magyarázták.⁹⁹

A magyar menekültközösség szociológiai összetétele, önszerveződése és beilleszkedése a dán társadalomba

A koppenhágai magyar követség által a Külügyminisztériumhoz küldött jelentések különbséget tesznek a már 1956 őszét megelőzően Magyarországról kivándorolt és Dániában megtelepedett, illetve a forradalom leverése után befogadott magyar állampolgárok csoportjai között. Noha a jelentések frazeológiájában ezek a fogalmak sokszor elmosódnak, megfigyelhető, hogy az előbbieket előszeretettel sorolják „a horthy-

⁹⁷ Bartha Tibor (1997): *Szia Madár! A Műgyetem építész mérnöki hallgatóinak odisszeája a Második Világháborúban*. Officina, Koppenhága–Szeged. 93.

⁹⁸ Fogarassi Péter kihallgatási jegyzőkönyve. Budapest, 1958. április 14. ÁBTL, 3.1.5. – O – 16.662. sz. dosszié. 110–114.

⁹⁹ Pataki jelentése Sík Endrének. Koppenhága, 1961. január 4. MNL OL, XIX–J–1–j, Dánia, 1945–1964. 6. dob., 000794/1961. sz.

sta magyar emigráció” kategóriájába, az utóbbiak esetében pedig kerülük a „menekült” kifejezést, a legtöbbször „disszidenseknek” nevezik őket.¹⁰⁰

A két réteg közötti különbségtétel, a kivándorlásuk időpontjának figyelembevételén túl, oda vezethető vissza, hogy az 1956-ban és 1957-ben Dániába érkező magyar menekültek szociológiai összetételében – az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában lévő dokumentációból ítélve – kétségtelenül felülreprezentált volt a munkásság,¹⁰¹ míg az 1956 előtt már ott élő magyarok többsége értelmiségi volt, tanárok, kereskedők, zenészek, katonatisztek. A magyar állambiztonsági szervek tisztjei a hazatért magyarok kihallgatási jegyzőkönyveiben minden esetben rögzítették, hogy az illető melyik társadalmi réteghez („osztályhoz”) sorolható. A már említett három operatív dosszié összesen 44, 1957 és 1963 között repatriált személy dokumentációját (kihallgatási jegyzőkönyvek, személyi adatlapok, határozatok) tartalmazza, ennek a 44 fős reprezentatív mintának a feldolgozása arról tanúskodik, hogy – két kivételtől eltekintve – közülük mindenki munkás- vagy parasztszármazású volt. Mindössze egyetlen olyan személyt találtunk, a komáromi illetőségű Bobek Józsefet, aki felsőfokú végzettséggel rendelkezett, igaz, ő is „kulák-származású” volt.¹⁰² Hasonló kép rajzolódik ki előttünk a követség által kiadott hazatérési igazolványokról készített összesítő listák alapján, amelyeket egy-egy jelentés mellékletként Koppenhágából Budapestre küldtek. Ezek a névsorok mindig tartalmazták a repatriálót/repatriált magyar állampolgár foglalkozását. Az 1957. február 21-i lista szerint hazatérő 33 személy között mindössze két értelmiségi (orvos és tisztviselő) volt,¹⁰³ az 1957. március 25-i összesítésben 23 fő között négy olyan, aki a – mai fogalmaink szerinti – „tercier szektorban” (óvónő, tisztviselő, két kereskedő) dolgozott,¹⁰⁴ az 1957. április 20-i 8 fős névsorban pedig egyetlen olyan személyt sem találunk, akit Magyarországon korábban nem fizikai munkakörben foglalkoztattak volna.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Természetesen a két réteg közötti különbségtétel nem kizárólag a koppenhágai magyar követség megfigyelésén alapult, s ez a sajátos szóhasználat nemcsak azokat a magyar külképviseleteket jellemezte, amelyek olyan nyugati országokban működtek, ahol jelentősebb létszámú 1944–1945-ös és 1956-os magyar emigráns csoport élt együtt, hanem a kormányzati szervek mindegyikét.

¹⁰¹ Itt jegyezzük meg, hogy ez az 1956-os magyar menekültek teljes tömegére igaz.

¹⁰² Bobek József kihallgatási jegyzőkönyve. Győr, 1957. november 7. ÁBTL, 3.1.5 – O – 9827/4/181.

¹⁰³ Krusslák jelentése Horváth Imrénék. Koppenhága, 1957. február 21. MNL OL, XIX–J–1–k, Dánia, 1945–1964. 2. dob., 31/0/X/31–1/1957. sz. Ezen a listán egy tanulót és egy háztartásbelit is találunk.

¹⁰⁴ Krusslák jelentése Horváth Imrénék. Koppenhága, 1957. március 25. MNL OL, XIX–J–1–j, Dánia, 1945–1964. 3. dob., 00764/1/1957. sz. Egy tanulóval és egy háztartásbelivel együtt.

¹⁰⁵ Krusslák jelentése Horváth Imrénék. Koppenhága, 1957. április 20. ;Uo.00764/2/1957. sz. Egy tanuló van a listán.

Pataki László követ egy későbbi, mai szemmel nézve meglehetősen ideologikus jelentéséből is magyarázatot nyerhetünk erre a kissé erőltetett differenciálásra. A vezető diplomata meg volt arról győződve, hogy a dániai magyarok körében is hatnak az „osztályellentétek”. Úgy vélte, mivel 1956-ban sok munkás és fizikai dolgozó ment Dániába, akiknek a mentalitásában még mindig érződik az otthoni „pozitív nevelés”, a szemléletükben sokszor felfedezhető az otthoni ideológia és propaganda hatása, kifejezőmódjuk nem sokat változott, és általában szívesen vesznek minden otthonról érkező hírt. Ezzel szemben a „horthysta emigránsok” lenézik, lekezelik az „56-osokat”, kissé bizalmatlanok is velük szemben, „kommunista-gyanúsaknak” titulálják őket. A követ szerint a dániai magyarok körében is kitapintható a társadalmi, rangbeli tagozódás, a „*proli és az úr ellentétje*”, amely a dánoknál nem mutatkozik olyan élesen, mint a magyarok között. Ezt a megosztottságot Pataki nem is tartotta feltétlenül hátrányosnak, inkább előnyösnek, mert szerinte ez lehetővé teszi a magyar közösség körében lévő – vélt vagy valós – ellentétek fenntartását és elmélyítését, így végső soron az 1956-ban és utána Dániába „disszidált” és az osztályszármazása révén a kommunista kormányzat számára is „értékes elemek” megnyerését, a velük fenntartott kapcsolatok révén a külföldi közvélemény formálását, illetve a későbbi hazatérésük előkészítését. A követ eme jelentésében maga is önellentmondásba keveredik, hiszen leírja, hogy az 1956-os magyar „disszidensek” egy része, a dániai megérkezésük óta eltelt négy évben „*kispolgárosodott*”, gyorsan beilleszkedett a dán polgári környezetbe,¹⁰⁶ vagyis hozzátehetjük, hogy elindult valamilyen társadalmi, egzisztenciális integráció útján, felsőfokú tanulmányokat folytatott, és értelmiségi pályára készült.

Megemlíthetjük példának okáért Eszterhás Péter (1940–) színinövenedéket,¹⁰⁷ vagy Sötétormos Györgyöt, aki megérkezése után néhány évvel már szenior hallgatóként egy dán kereskedelmi főiskolára nyert felvételt.¹⁰⁸ A dániai magyar 1956-os emigráció kétségtelenül legismertebb alakja Szilas Attila (1935–2015) evangélikus teológus, lelkipásztor volt. Ő 1956-ban szökött Ausztriába, ahol angol és német nyelvtudásának köszönhetően a magyar menekültek egyik ügyintézője, tanácsadója lett. 1957-ben Dániában telepedett le, a teológiát Koppenhágában fejezte be. Hét évig a Dán Evangélikus Egyház gyülekezeti lelkésze volt, majd kilépett a dán népegyházból. Ezután egy ideig a Dán Református Egyház

¹⁰⁶ Pataki jelentése Sík Endrének. Koppenhága, 1961. január 4. ; Uo. 6. dob., 000794/1961. sz.

¹⁰⁷ Pataki jelentése Sík Endrének. Koppenhága, 1958. október 30. ; Uo. 3. dob., 006306/1958. sz.

¹⁰⁸ Binder István (1993): 1956 nyugati menekültjei. Ezer magyar Dániában. *Új Magyarország*, október 29. 13.

lelkészeként szolgált.¹⁰⁹ Egyes sajtótudósítások szerint a forradalom leverése után egy ideig Dániában élt és teljesített lelkészi szolgálatot Ispánki Béla (1916–1985), a Mindszenty-per egyik fővádoltja.¹¹⁰ Ugyancsak a Dániában letelepedett magyar művészek sorát gyarapította a forradalom leverése után Rodriguez Endre filmrendező is,¹¹¹ aki hamarosan játékfilmet is forgathatott „választott hazájában”.¹¹²

Pataki túlbecsülte a diaszpóra két rétege között feszülő politikai és társadalmi ellentéteket, ő maga említi meg ugyanebben a jelentésében, hogy az augusztus 20-i Szent István-napi összejöveteleket éppen a második világháború alatt vagy után Dániába jövő „reakciósk” szervezik, akik 1958. augusztus 20-án az ünnep alkalmából 200 főt vendégeltek meg a menekültek közül.¹¹³ Más források is azt erősítik meg, hogy a 20. század első felében Dániába vetődött magyarok örömmel fogadták az 1956-os menekülteket.¹¹⁴ Az más kérdés, hogy úgy tűnik, a dániai magyarok önszerveződését, egységes szervezetbe tömörülését megnehezítette, hogy míg az 1956 előtt érkezettek az évek, évtizedek folyamán valamelyest beágyazódtak a dán társadalom szövetébe, dán honosságot nyertek, egzisztenciát teremtettek maguknak, s már társadalmi, gazdasági, személyes kapcsolatrendszerre is szert tehettek a dánok körében, addig az 56-os menekültek többsége, legalábbis a magyar követség jelentése szerint, még jobb esetben is alkalmi munkákból tengődött, és közel negyede még 1957 végén is menekülttáborokban élt.¹¹⁵ Az „56 előttiék” rendszerelensége sokkal inkább a Horthy-kori keresztény konzervativizmusból, a nemzeti jobboldali gondolatból vagy az 1945–1948-as polgári demokracizmusból táplálkozott, míg az 56-osok magukkal hozták az össznépi forradalmi hagyományt és annak eszmeiségét. Az „56 előttiék” ugyan-

¹⁰⁹ Az 1960-as évek végén Caracasba költözött, ahol a venezuelai református egyház egyik vezető lelkészeként szolgált. 1988-ban visszatelepedett Magyarországra, 1988–1995-ben a budavári gyülekezet, majd a pesthidegkúti és a tési gyülekezetek lelkipásztora. Molnár-Veress Pál (2003): *Otthon az új hazában.* (Harmadik rész). *Új Kéve – Az Északi Magyar Protestáns Gyülekezetek Lapja*, XI. évf. 2. sz. 6.

¹¹⁰ Arcél. Ispánki Béla. *Új Ember*, 1992. június 28. 10.

¹¹¹ Rodriguez Endre (1899–1975) író, filmrendező, forgatókönyvíró, öccsével, Rodriguez Ödön rádiórendezővel több bűnügyi regény szerzője. Két legismertebb filmje a Karády Katalin főszereplésével készült kémisztori, a *Machita* (1942) és a *Kalotaszegi Madonna* (1943). A második világháború után főleg oktató- és dokumentumfilmeket rendezett, az 1950-es években a Közlekedésügyi Minisztérium Filmosztályát vezette.

¹¹² A magyar követség jelentése szerint a kritika egyöntetűen negatívan fogadta Rodriguez *Ung kærlighed* („Fiatal szerelem”) című didaktikus abortuszdrámáját. Pataki jelentése Sík Endrének. Koppenhága, 1958. december 15. MNL OL, XIX-J-13-a, 8. dob., 27/5/1958. sz.

¹¹³ Pataki jelentése Sík Endrének. Koppenhága, 1961. január 4. MNL OL, XIX-J-1-j, Dánia, 1945–1964. 6. dob., 000794/1961. sz.

¹¹⁴ Storm Sarolta: i. m.

¹¹⁵ Pataki jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1957. december 6. MNL OL, XIX-J-1-j, Dánia, 1945–1964. 3. dob., 00764/6/1957. sz.

akkor értelemszerűen kimaradtak az otthoniak helyszínen megélt forradalmi eufóriájából. A nagyrészt azonos szociológiai vonásokkal rendelkező, munkáshátterű 56-os menekülttömegben mégiscsak volt egy olyan képzetebb csoport, amely az „elitje” lehetett ennek a tömegnek, és politikai értelemben aktívnak mutatkozott, kivette a részét a magyar miszsió elleni radikális megmozdulásokból, petíciókat fogalmazott, közreműködött az emigráns sajtótermékek terjesztésében.¹¹⁶

Jellemző, hogy a forradalom első évfordulójára készülve a koppenhágai követség vezető diplomatája, Krusslák Ferenc ügyvivő a képviselő minden munkatársát szolgálatra rendelte, s különféle biztonsági intézkedéseket foganatosított: a követségi épület utcára néző ablakait lezárták, a korábban beszerelt riasztóberendezéseken karbantartást végeztek el, illetve husángokat készítettek egy támadás esetére, és kiélesítették a követség birtokában lévő pisztolyokat is.¹¹⁷ A megemlékezés azonban nem a követség épülete előtt, hanem a dán hősi temetőben, a Mindelundenben zajlott, amelyen körülbelül 200–300 fő vett részt. Ehhez az eseményhez aznap még különféle programok kapcsolódtak: ünnepi vacsora és katolikus istentisztelet is.¹¹⁸ Az 1958. október 23-i, a dán tüntetőket nem számítva már csak ötvenfősre zsugorodó demonstráció után a tiltakozó petíciót egy négyfős küldöttség vitte el – taxin – a követség épületéhez. Az 1958. október 23-i megemlékezések keretében szervezett esti ünnepi összejövetel egyik fő szónoka Szilas Attila volt, de fellépett Eszterhás Péter is, aki Heinrich Heine *1849 októbere* című versét szavalta el az egybegyűlteknek.¹¹⁹

A dániai magyar menekültek kétségtelenül legjelentősebb megmozdulása az 1958. június 18-i tüntetés volt, melyet a Nagy Imre kivégzése elleni tiltakozásként szerveztek a magyar közösség fiatal tagjai. A demonstráción mintegy 200 fő vett részt, amelyből a követség megítélése szerint ötvenen lehettek a magyarok, a tömeg másik része a dán szimpatizánsokból került ki. A tüntetők lyukas magyar nemzeti színű lobogókkal először a szovjet nagykövetség épülete elé vonultak, s megdobálták annak ablakait, majd továbbmentek a magyar követség épületéhez, ahol

¹¹⁶ A dániai „56-osok” közül kiemelkedett és értelmiségi pályát befutott személyekre lásd még: Borbándi Gyula (1996): *Emigráció és Magyarország. Nyugati magyarok a változások éveiben 1985–1995*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Basel–Budapest. 68–69.

¹¹⁷ Pataki jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1957. október 30. MNL OL, XIX–J–13–a, 7. dob., 88/1957. sz.

¹¹⁸ Pataki jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1957. október 29. MNL OL, XIX–J–1–j, Dánia, 1945–1964. 3. dob., 00776/1/1957. sz.

¹¹⁹ Pataki jelentése Sík Endre külügyminiszternek. Koppenhága, 1958. október 30. MNL OL, XIX–J–1–j, Dánia, 1945–1964. 3. dob., 006306/1958. sz. A tiltakozó petícióra lásd még: Pataki jelentése Sík Endrének. Koppenhága, 1959. február 10.; Uo. 001662/1959. sz.

azt követelték, hogy a magyar diplomaták menjenek ki eléjük. A következő jelszavakat skandálták: „*Gyilkosok, gazemberek!*”, „*Kádár ezért lógni fog!*”, „*Ezért feleltek, gyilkosok!*”, „*Vesszen a Kádár-rezsim!*” Néhány percig közvetlenül a kapu előtt kiabáltak, majd a rendőrség áterelte őket az utca másik oldalára, ahonnan azonnal „tűz alá vették” az épületet. A tüntetők körülbelül 50 percig tartózkodtak az utcában, majd a rendőrök teljesen kiürítették nemcsak a követség utcáját, hanem annak környékét is. Ezután még visszamentek a szovjet nagykövetség elé. A magyar követség épületében nem esett kár, a távolból mindössze egy ablakot sikerült betörniük a magyar fiataloknak.¹²⁰

A források alapján úgy tűnik, hogy ez a két 1958. évi megmozdulás jelentette a cezúrát. A tiltakozási kedv lanyhulásához nyilvánvalóan az is hozzájárult, hogy míg 1958. június 18-án a dán rendőrök még szemet hunytak a magyar demonstrálók akciója felett, csendben terelgették a tömeget, s éppen csak annyira avatkoztak be, hogy az egyes külképviseletek épületeiben ne essen túl nagy kár, addig 1958. október 23-án már óriási rendőri készültséggel várták a tüntetést, körbevették a magyar misszió épületét, láthatólag mindent megtettek annak érdekében, hogy elejét vegyék egy esetleges incidensnek.¹²¹ Annak hátterében, hogy a dán rendvédelmi szervek hirtelen stratégiát változtattak, nyilván az állt, hogy 1958. június 20-án, a június 18-i koppenhágai incidensre válaszul – nyilvánvalóan „felülről” jövő kezdeményezés nyomán – hatalmas demonstrációt szerveztek Moszkvában. A résztvevők a dán nagykövetség elé vonultak, bevették az épület utca felé néző ablakait, s annak falára a „*Szégyen a NATO-lakájra!*” és a „*Provokátorok*” feliratokat festették.¹²² A szovjet vezetés „válaszcsapása” erős volt, s nyilvánvaló, hogy innentől kezdve a dán kormányzat nem akart újabb diplomáciai konfliktusba bonyolódni Moszkvával.

A magyar követség 1959-ben nem jelentett a Külügyminisztériumnak arról, hogy politikai demonstrációt szerveztek volna az ottani magyarok, valószínűleg azért, mert a korábbi két év demonstrációihoz képest abban az esztendőben minimálisra csökkent a megemlékezők száma, és már nem jelentettek fenyegetést a diplomáciai képviselőre nézve. Minden bizonnyal ugyanaz történt, mint 1960-ban, a forradalom negyedik évfordulóján, amikor a megemlékezések csupán arra szorítkoztak, hogy egy kis csoport megkoszorúzza a dán hősök emlékművét a Mindelunden temetőjében, majd hatalmas rendőri biztosítás mellett csendben hazasé-

¹²⁰ Kalanovics János ügyvivő jelentése Sík Endrének. Koppenhága, 1958. július 3. MNL OL, XIX-J-13-a, 8. dob., 85/1958. sz.

¹²¹ Pataki jelentése Sík Endrének. Koppenhága, 1958. október 30. MNL OL, XIX-J-1-j, Dánia, 1945–1964. 3. dob., 006306/1958. sz.

¹²² Moszkvai dolgozók tüntetése a dán követség épülete előtt. *Népszabadság*, 1958. június 22. 7.

táltak a követség épülete mellett.¹²³ A demonstrációk 1961-re teljesen el-sorvadtak, ebben az évben már semmilyen megmozdulás nem volt a dán fővárosban, a forradalom fél évtizedes „kerek” évfordulójára csak a dán sajtóban az egy évvel azelőttihez képest jóval nagyobb számú és terjedel-mesebb sajtóanyag, illetve Méray Tibor újságíró, esszéista koppenhágai villámlátogatása emlékeztetett.¹²⁴

Az, amit Pataki László követ a magyar diaszpóra két alaprétégét meg-osztó politikai és társadalmi antagonizmusnak („osztályellentétnek”) tu-lajdonított, a kétségtelenül kitapintható különböző szociális jegyek el-lenére is inkább csak személyi ellentétnek tekinthető, ami szervezeti, intézményes keretek között megbénította a kooperatív munkamegosz-tást a két emigráns generáció önjelölt vezetői között, amit kiválóan il-lusztrál a magyar szervezetek kérészetű története is.¹²⁵

A források tanúsága szerint 1957 márciusában alakult meg a Dáni-ai Szabad Magyarok Egyesülete (DSZME). Joggal feltételezhető, hogy az 1956 októberében bejelentett s Hoyos Béla nevével fémjelzett csoportosulás, a Magyar Nemzeti Egyesület ezzel fel is oszlott,¹²⁶ hiszen az új egyesület tagsága megállapodott abban, hogy mind az 1956 előtti „rég-i emigránsokat”, mind az 1956-os menekülteket felveszi a sorai közé. Ez tükröződött a szervezet kilencfős kollektív vezetőségének összetételében is, öt személy 1956-os menekült volt, a többiek a régi emigráns közös-

¹²³ Pataki jelentése Sík Endrének. Koppenhága, 1960. november 9. MOL OL, XIX-J-1-j, Dánia, 1945–1964. 3. dob., 007567/1960. sz.

¹²⁴ Pataki jelentése Péter Jánosnak. Koppenhága, 1961. november 14.; Uo. 008369/1961. sz.

¹²⁵ Molnár György a hazaérkezése után ekként idézte fel magyar önszerveződés kálvá-riáját: „Dániában [a] régen élő magyarok az újonnan bevándorlókat egyesületbe szerették volna tömöríteni, azonban »származásra való tekintetre az új menekülteket nem találták megfelelőnek.« A társadalmi különbségekre való tekintettel az új emigráns szervezet megalakítása ezen okok miatt nem valósulhatott meg. Például ebből a célból megrendezett gyűlés botrányba fulladt, mert valaki ott földesúrnak hívatta magát, és erre fel az újonnan érkeztek felháborodtak, éles szövéltások következtek, így a gyűlés felbomlott, az érkezett személyek eltávoztak. [...] Ezután az újonnan érkezett fiatalok akartak ifjúsági szervezetet alakítani, azonban ezt nem tudták megalapítani, mert ehhez nem kaptak megfelelő anyagi támogatást. Annak ellenére, hogy a fentebb nevezett szervezet megalakítására [sic!] anyagi akadályai nem voltak.” Molnár György kihallgatásának jegyzőkönyve. Budapest, 1958. máj. 22. ÁBTL, 3.1.5 – O – 16.662. sz. operatív dosszié. 100–101. Az általa konstruált helyzetkép még a követségi jelentésekből kirajzolódó információknak is ellentmond, ugyanakkor összhangban van azzal, amit a követ, Pataki László a dániai magyarok „osztályellentéteiről” vallott. Az elmondása alapján megítélésünk szerint leginkább az vélelmezhető, hogy ő maga nem is vett részt az egyesület munkájában, csak hallomásból tájékozódott róla, viszont tisztában volt azzal, hogy milyen frazeológiát kell használnia egy mind apai, mind anyai ágon munkásszármazású, de gimnáziumi érettségét szerzett „jó kádernek”, aki tisztázni akarja magát, amiért „disszidált”.

¹²⁶ Itt jegyezzük meg, hogy az 1930-ban alakult Dániai Magyarok Egyesülete 1946-ban feloszlott. Krusslák jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1957. március 25. MNL OL, XIX-J-1-j, Dánia, 1945–1964. 3. dob., 00764/1/1957. sz.

ségből rekrutálódtak. Az alakuló ülésen elfogadott nyilatkozat szerint a szervezet egyszerre kulturális egyesület és érdekvédelmi szerv. Kimondták, hogy kötelességüknek tekintik megvédeni és ápolni a magyar kulturális értékeket, melyeket a korábbi években odahaza „lábbal tiportak”. Ennek érdekében előadások és különböző összejövetelek szervezését vállalták. Céljaik között szerepelt továbbá munkalehetőség felkutatása és a nyelvtanulás megszervezése a magyarok számára.¹²⁷

A Dán Vöröskereszt helyiséget is biztosított a szervezet számára, berendezte könyvtárral, társasjátékokat szerzett. A magyar követség információi szerint az egyesület jelentősebb összeget kapott a Szabad Európa Rádiótól is. Kezdetben elég sokan látogatták az oda hirdetett programokat. Idővel azonban a vezetőség tagjai között mindinkább elharapódtak az ellentétek, s az összetűzéseket és vitákat kihasználva a fentebb már említett Nagy-Németh Béla „kinevezte magát” főtítkárnak, és ettől kezdve ő lett az egyesület tényleges vezetője és lapjának szerkesztője. Nagy-Németh pozícióéhsége ugyanakkor inkább elmélyítette az ellentéteket, ezért a látogatók száma drasztikusan csökkenni kezdett, s Krusslák Ferenc ügyvivő egy 1957. októberi jelentése szerint az egyesület 1957 őszén már semmilyen érdemi tevékenységet nem fejtett ki.

Az egyesület tehetetlensége és működésképtelensége oda vezetett, hogy a dániai magyarság már 1957 nyarán újabb szervezeteket kezdett alakítani, így végső soron többfelé osztódott. Már ekkor létrejött egy „Magyar Munkás Csoport” nevű kör is,¹²⁸ amire vonatkozóan a későbbi időszakból csak annyi információval rendelkezünk, hogy a képviselője, Tóth János, beszédet mondott az 1957. október 23-i tüntetésen.¹²⁹ 1957 júniusában hozták létre a Dániai Magyar Menekültládiók Egyesületét is, melynek elnökévé Medgyesi Sándor orvostanhallgatót választották.¹³⁰ Noha feltételezhető, hogy a DSZME klub formájában egészen 1960-ig

¹²⁷ Krusslák jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1957. május 24. MNL OL, XIX-J-13-a, 7. dob., 33/1957. sz. Krusslák egy korábbi jelentésben meg is említi néhány nevet a vezetőség tagjai közül. Lamoss Béla, Molnár Gyula és Pécseli István a Műegyetem azon egykori hallgatói közül kerültek ki, akik Dániát választották új hazájuknak, vagyis ők „régimigránsok” voltak, míg Kovács Károly (1931–2006) kémikus, aki 1953–1956-ban a Műegyetem Biokémiai Intézetének hallgatója volt, az „56-osokat” képviselte. Krusslák jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1957. március 25. MNL OL, XIX-J-1-j, Dánia, 1945–1964. 3. dob., 00764/1/1957. sz. Kovács Károly volt az első magyar, aki a forradalom leverése után (már 1956. november 13-án) Dániába érkezett. Életrajzát részletesen lásd: Lázár Ervin Járkáló (2006): Egy igaz ember és magyar. Az ötvenhatos Kovács Károly. *Magyar Liget*, XXVII. évf. 2–3. sz. 20–21.

¹²⁸ Krusslák jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1957. október 30. MNL OL, XIX-J-1-j, Dánia, 1945–1964. 3. dob., 00764/5/1957. sz.

¹²⁹ Pataki jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1957. október 29. Uo.; 00776/1/1957. sz.

¹³⁰ Krusslák jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1957. június 15.; Uo. 00764/4/1957. sz.

működött,¹³¹ 1958-tól a diákság energiáit transzformáló generációs összefogás lett a magyarság egyetlen látható és politikai értelemben is aktív szerveződése, az 1958. június 18-i nagy koppenhágai tüntetésre is – a dán szimpatizánsok mellett – ők mozgósították a tömeget és főként annak magyar résztvevőit.¹³²

A magyar diplomáciának a dán menekültpolitika alakításába érdemi beleszólása nyilvánvalóan nem volt. Ezt a „külső megfigyelői” pozíciót determinálta az is, hogy a dán kormány bizalmatlan volt a szovjet fegyverek segítségével hatalomra jutó Kádár-kormányzat hivatalos külképviseleti szervével szemben. Álláspontja szerint november 4-én a legitim magyar kormányt döntötték meg. A forradalom napjai alatt, 1956. október 29-én Krusslák Ferenc ideiglenes ügyvivő közölte a miniszterelnököt helyettesítő Ernst Christensen tárca nélküli miniszterrel, hogy a magyar misszió teljes személyzete felsorakozott a Nagy Imre névvel fémjelzett kormány és annak programja mögé.¹³³ De például a Dán Vöröskereszt a Magyar Népköztársaság hivatalos koppenhágai képviselote iránt még ezután is meglehetősen visszafogottan viszonyult. Legalábbis erről tanúskodik a Krusslák és Louis le Maire, a Dán Vöröskereszt elnöke közötti október 30-i megbeszélésről készített jelentés. A magyar ügyvivő azért ment el a professzorhoz, hogy kifejezze köszönetét a vöröskeresztes segítség miatt, ám a diplomata gesztusa ellenére „a Dán Vöröskereszt Szövetség elnökénél tett látogatás elég hűvös mederben zajlott le”.¹³⁴

A dán kormány vonakodott attól, hogy a menekültekre vonatkozó információkat, elsősorban azok személyiségi jogai miatt, kiszolgáltassák a magyar misszionak. Az együttműködéstől a Dán Vöröskereszt is elzárkózott,¹³⁵ rendszerint akkor kényszerült egyeztetésre a magyar diplomáciai és konzuli szervekkel, amikor egyes menekültek a repatriálás mellett döntöttek, de a menekültekkel kapcsolatos adatszolgáltatás ez esetben is a dán kormányzati szervek engedélyéhez volt kötve. 1957. február 1-jén a koppenhágai ügyvivő, Krusslák Ferenc azt kérte a dán külügyminisztériumtól, hogy a követség részéről valaki látogathassa meg a menekülttáborokat.¹³⁶ Nem valószínű, hogy ehhez a dán fél később hozzájárult volna,

¹³¹ Kovács Mihály kihallgatási jegyzőkönyve. Budapest, 1968. szeptember 7. ÁBTL, 3.1.5. – O – 16.662. sz. operatív dosszié. 50–52.

¹³² Kalanovics János jelentése Sík Endrének. Koppenhága, 1958. július 3. MNL OL, XIX–J–13–a, 8. dob., 85/1958. sz.

¹³³ Krusslák jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1956. december 6. MNL OL, XIX–J–1–j, Dánia, 1945–1964. 1. dob., 00769/1956. sz.

¹³⁴ Krusslák jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1956. október 30. MNL OL, XIX–J–13–a, 6. dob., 233/1956. sz.

¹³⁵ Krusslák jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1957. január 18. MNL OL, XIX–J–1–j, Dánia, 1945–1964. 3. dob., 00764/1957. sz.

¹³⁶ Krusslák jelentése a Külügyminisztériumnak. Koppenhága, 1957. február 10. MNL OL, XIX–J–1–k, Dánia, 1945–1964. 11. dob., 31/0/X/50–1/1957. sz.

semmi erre utaló jel nincs. Ha egy ilyen látogatás létrejött volna, annak tükröződnie kellene a később keletkezett jelentésekben.

A követség a kezdeti időkben jobbára csak a dán sajtóban megjelent anyagokból tudott tájékozódni a menekültek helyzete felől; a menekülttáborokban észlelhető állapotokról és a menekültek körében uralkodó hangulatról azoktól a menekültektől tudott bennfentesnek is mondható, érdemi információt kicsikarni, akik hazatérési okmányokért folyamodtak a misszióhoz. Ilyen esetekben az őket fogadó diplomaták mindig kifaggyatták a „honfitársaikat”, igyekeztek célzott kérdéseket feltenni nekik annak érdekében, hogy minél részletesebb információkhoz jussanak és minél jobban belelássanak a „földijeik” tőlük szeparált világába. A hazatérés engedélyezése reményében a menekültek is bizonyos fokú kooperációra kényszerültek, így nyilván megosztották a követség tagjaival a személyes benyomásaikat, érzéseiket, tapasztalataikat. A követségi jelentések történeti relevanciája elsősorban a magyar külképviseleti – és belügyi – hatóságok és az általuk képviselt anyaországi rezsim, illetve a magyar menekültek egymás iránti kölcsönös percepciójában ragadható meg. Ezekben a dokumentumokban – sokszor a sorok között olvasva – számos olyan finom utalást találunk, amelyek annak rekonstruálásában is segítenek bennünket, hogy a magyar külképviseletek és az otthoni kormányzati rezon hogyan viszonyultak a menekültekhez, és fordítva, a menekültek hogyan viszonyultak a levert forradalom után konszolidálódó politikai hatalomhoz és annak diplomáciai ágenseihez.

Noha e tekintetben számos érdekes mozzanatra bukkanhatunk, mindössze egyetlen megállapításra szorítkoznánk. Mivel a Kádár-féle hatalom jogrendszere Magyarország elhagyását 1956–1957 fordulóján jogellenes cselekedetként tartotta nyilván, a diplomáciai jelentések végig olyan nyelvezetet használnak, amely a hazatérést megtagadókat – verbálisan – minősíti, diszkreditálja, a magyar menekültek jelentős részét pedig „deklasszált elemekként” vagy bűnözőkként, munkakerülőkként, botránycselekedőkként állítja be, akik valójában a dán társadalom számára is terhet jelentenek. Ez, főleg a dán statisztikák ismeretében, túlzásnak tűnik. A Menekültsegélyezési Tanács adatai szerint 1961. december 31-ig bezárólag összesen 57 magyar menekültnek gyűlt meg a baja a dán törvényekkel, és összesen 68 jogsértési ügyben hoztak a bíróságok velük szemben ítéletet. A jogsértők közül 51 fő követett el erőszakos köztörvényes bűncselekményt (lopás, rablás, testi sértés stb.), a többieket döntően közúti vétségek miatt ítélték el.¹³⁷ Az összes jogerősen elítélt magyar a teljes magyar menekültnépesség 4%-át teszi ki, s a magyarok által elkövetett jogsértések 2/3-át az 1956. december 1-jét követő 12 hónapban,¹³⁸ vagy-

¹³⁷ Koch, Lise: i. m. 52.

¹³⁸ Uo. 53.

is a „táborlét” mostoha körülményei között, a leginkább kiszolgáltatott időszakban követték el. Még elgondolkodtatóbbak ezek az adatok annak ismeretében, hogy a Dánia által befogadott 1400 magyar közül 976 férfi volt,¹³⁹ vagyis a teljes menekültpopuláció 69,7%-a. Mint ismert, a férfiak között a számarányukhoz mérten általában véve jóval magasabb a bűnelkövetésre irányuló hajlam, mint a nők körében. Ráadásul 1187 személy a bűnelkövetés szempontjából is az érettségi korhatárnak számító 14 éves kor fölötti korosztályhoz tartozott.¹⁴⁰

A hazatérő menekültek egyöntetűen arról számoltak be, hogy a táborba érkezésüket követően 2-4 hétig, amíg a nyilvántartásba vétel, az adatfelvételi eljárás zajlott, egy-egy szervezett és felügyelt közös városnézés kivételével, egyáltalán nem engedték ki őket a táborból, ugyanakkor ezt követően a dán szociális szervek, illetve a Menekültsegélyezési Tanács igyekeztek őket minél hamarabb 20-30 fős csoportokra bontva munkához juttatni. Ám az egyre növekvő munkanélküliség miatt elsősorban szakképesítést nem igénylő erdőgazdasági vagy mezőgazdasági munkát tudtak számukra biztosítani. Mivel ezekben az esetekben az elszállásolásukat is a munkáltatójuknak kellett biztosítani, ez a megoldás legalább arra jó volt, hogy kivezessék őket a táborlét viszontagságos körülményei közül. A legfiatalabb korosztály munkaerőpiaci integrációját is igyekeztek előkészíteni, főleg dán nyelvi és országismereti képzést nyújtó tanfolyamok szervezésével.¹⁴¹ A táborok felszámolása hosszú ideig tartott. Pataki László 1957. december 6-i jelentése szerint a Dániában tartózkodó 895 menekült közül 231 fő még mindig táborokban lakott, és csak 422-en keresték önállóan a kenyerüket.¹⁴² Bő fél évvel később Kalanovics János ügyvivő arról tájékoztatta a külügyminisztert, hogy a magyar menekültek *egy része* még mindig táborokban él, mivel lakást csak úgy tudnak szerezni, ha kifizetik a 2-3000 koronás kauciót.¹⁴³

A magyar menekülttömeg jelentős szociális kihívások elé állította a dán állami vezetést, ugyanis a gazdasági recesszióval együtt járó drámai munkanélküliség kérdésessé tette a magyarok munkaerőpiaci integrálását. Míg 1954-ben a munkaképes korú lakosság 8%-a, addig 1955-re már 9,7%-a nem rendelkezett állandó munkahellyel,¹⁴⁴ s a munkanél-

¹³⁹ Uo. 19.

¹⁴⁰ Uo. 18.

¹⁴¹ Krusslák jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1957. február 21. MNL OL, XIX-J-1-k, Dánia, 1945-1964. 2. dob., 31/0/X/31-1/1957. sz.

¹⁴² E jelentés megállapítja még, hogy 78 személy kórházakban vagy börtönökben van, 157 beteg embert, főleg tüdőbetegeket pedig kórházakban vagy szanatóriumokban ápolnak. Pataki jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1957. december 6. MNL OL, XIX-J-1-j, Dánia, 1945-1964. 3. dob., 00764/6/1957. sz.

¹⁴³ Kalanovics jelentése Sík Endrének. Koppenhága, 1958. július 2. ; Uo. 6. dob., 004524/1958. sz.

¹⁴⁴ Krusslák 1955. évi összefoglaló jelentése a Külügyminisztériumnak. Koppenhága,

küliségi ráta 1956-ban 10% fölé kúszott. Ráadásul az agrárjellegű Dániában a mezőgazdasági termelés ciklikussága miatt az őszi idényben a munkanélküliségi adatok mindig emelkedni kezdtek és a téli hónapokban tetőztek, a tavaszi-nyári idénymunkák miatt jóval többen jutottak munkalehetőséghez, mint ősszel és télen. 1956 decemberében 140 400 munkanélkülit tartottak nyilván az országban. A helyzet kilátástalanságát 1956–1957-ben ugyanakkor az is érzékelteti, hogy noha ebben a két évben a munkanélküliség havi átlaga csökkenő tendenciát mutatott, 1956-ban 75 000 fő volt, míg 1957-ben „csak” 71 000, 1957 decemberére, az 1956 hasonló időszakában mért adatok fölé, 148 600 főre emelkedett a munkanélküliek száma Dániában.¹⁴⁵ A helyzet érezhetően 1958-tól kezdett el javulni, ebben az évben a munkanélküliség havi átlaga 68 400 főre csökkent, és ez év decemberében már csak 90 000 állástalant regisztráltak az országban.¹⁴⁶ Ebben a helyzetben a dán munkásság egy része ellenállást fejtett ki a magyarok alkalmazásával szemben. Az emiatt kialakult hangulatot jól érzékelteti az a konkrét eset, ami 1957 januárjában az 1865-ben alapított, koppenhágai Burmeister–Wain hajógyárban történt. Hans Rasmussen, a géplakatosok szakszervezetének szociáldemokrata vezetője azzal a kéréssel fordult több gyárhoz, hogy alkalmazzon magyarokat is. Az üzem munkásai erre elhatározták, hogy szavazást rendeznek a kérdésben. A magyarok alkalmazása mellett hatszázán, ellene pedig kétezren szavaztak, s mindemellett határozatban tiltakoztak az ellen, hogy éppen olyan időben vegyenek fel magyarokat, amikor több mint ötszáz dán munkást bocsátottak el a gyárból.¹⁴⁷

A korábban már említett, „15 éves aranykorként” aposztrofált időszak ekkor vette kezdetét, ez a magyarok számára is kedvezőbb perspektívákat nyitott, s bár pontos adattal majd csak a dán levéltári források ismeretében szolgálhatunk, szinte bizonyos, hogy 1959-ben az utolsó menekültárbort is bezárták Dánia területén. A magyar forradalmat is magában foglaló „nagy korszak”, a hruscsovi éra vége felé közeledve, 1963 végén, vagyis már azon is túl, hogy az ENSZ-ben a „magyar kérdés” lekerült a napirendről, Pataki László követ már egészen „ideális” állapotokról számolt be: *„Az itt élő disszidensek zöme gyökeret vert Dániában, családot alapítottak (sok esetben vegyesházasságok jöttek létre), lakást kaptak, megfelelő*

1956. március 23. ;Uo. 4. dob., 003767/1956. sz.

¹⁴⁵ Pataki 1957. évi összefoglaló jelentése a Külügyminisztériumnak. Koppenhága, 1958. április 4.; Uo. 00104/1/1958. sz.

¹⁴⁶ Pataki 1958. évi összefoglaló jelentése a Külügyminisztériumnak. Koppenhága, 1959. április 10.;Uo. 002903/1959. sz.

¹⁴⁷ Krusslák jelentése Horváth Imrének. Koppenhága, 1957. január. 18.; Uo. 3. dob., 00764/1957. sz. Ezt a kis intermezzót a nemzetközi szakirodalom is megemlíti. Lásd: Wigerfelt-Svensson, Anders: i. m. 171.

*állásuk van (ha rendszeren dolgoznak). Ezek – egyes esetektől eltekintve – nem akarnak véglegesen hazatérni Magyarországra.*¹⁴⁸

Ez persze nem jelenti azt, hogy mindenki beilleszkedett volna. Szép számmal voltak olyanok is, akik különböző indokokkal vagy ürüggyel, már ennek a gazdasági prosperitásnak a kezdeti időszakában döntöttek a hazatérés mellett. Ebben nyilván szerepet játszott a Kádár-kormányzat egyre nagyvonalúbb amnesztiapolitikája is. Kerkápolyi Zoltán például 1959 novemberében azért folyamodott hazatérési engedélyhez, mert indoklása szerint csak otthon látott arra esélyt, hogy tanuljon. Az erre vonatkozó követségi jelentés szerint Kerkápolyi „*a dánokat utálja, dicséri a magyarok szakmai tudását és tehetségét*”.¹⁴⁹ A magyarok dánokhoz való viszonyulását illetően az utókor felől nézve még ennél is megdöbbentőbb az egyik magyar menekült, Lex Tibor tapasztalata: „*Véleménye szerint a disszidensek 80%-a gyűlöli a dánokat és szívesen lenne katona ellenük.*”¹⁵⁰ Csillag Endre 1960 januárjában arra hivatkozva kérte, hogy hazatérhessen, hogy – állítása szerint – Dániában egyre jobban erősödik az antiszemitizmus.¹⁵¹ „*Csillag Endre [...] elmondta, hogy családja növekvő nyugtalansággal várja a hazatérési ügyük intézésének eredményét, mivel zsidó származásuk miatt nem megnyugtató számukra, hogy Dániába is elért az antiszemita hullám néhány jelensége. [...] Megfigyelhető, hogy a dán sajtó szándékosan nem igyekszik részletesen ismertetni a dániai antiszemita jelenségeket...*” – áll az erről tudósító követségi jelentésben.¹⁵² Mindebből arra is következtetni lehet, hogy az 1958–1959-ben már sikerekkel kecsegtető szociális integráció, a munkalehetőségek megtalálása és az elfogadható anyagi körülmények önmagukban nem feltételezték a dánokkal való érzelmi azonosulást, s végképp nem vetítették előre a magyarok nemzeti, etnikai asszimilációját.¹⁵³

¹⁴⁸ Pataki jelentése Péter Jánosnak. Koppenhága, 1963. november 5. MNL OL, XIX-J-1-j, Dánia, 1945–1964. 6. dob., 006584/1/1963. sz.

¹⁴⁹ Pataki jelentése Sík Endrének. Koppenhága, 1959. november 14. ; Uo. 9. dob., 006770/1959. sz.

¹⁵⁰ Mikola jelentése Sík Endrének. Koppenhága, 1959. június 10. ; Uo. 6. dob., 004211/1959. sz.

¹⁵¹ A dániai magyar menekültek közül 21 fő zsidó vallásúnak vallotta magát. Koch, Lise: i. m. 22. A Dániába vetődött zsidó származású magyar menekültek sorsa szépirodalmi mű ihletője is. Johanna Adorján valós motívumokat és megtörtént esetet, nagyszülei 1991. évi öngyilkosságát idézi fel a regényében. Bemutatja egy magyar származású zsidó házaspár viszontagságokkal teli életét, az üldöztetések, a kommunista évek, 1956 sorsfordító eseményeit, majd emigrációjukat Dániába, ahol új életet kezdhettek. Johanna Adorján (2010): *Exkluzív szerelem*. Park Kiadó, Budapest.

¹⁵² Pataki jelentése Sík Endrének. Koppenhága, 1960. január 9. MNL OL, XIX-J-1-j, Dánia, 1945–1964. 9. dob., 000744/1960. sz.

¹⁵³ Egy korábbi jelentésből kiderül, hogy mind Csillag Endrének, mind a feleségének 1959 végére már jól jövedelmező állása volt Dániában, szakképesítést igénylő munkakörben helyezkedtek el. Pataki jelentése Sík Endrének. Koppenhága, 1959. november 14. ; Uo. 006753/1959. sz.

Még olyanokra is bukkanhatunk, akik a szociális, egzisztenciális beilleszkedés minden ismervét fel tudták mutatni, már egy évtizednél is hosszabb időt töltöttek Dániában, munkahelyük volt, családot alapítottak, dán házastársuk volt, gyerekeik születtek, s mégsem tudtak gyökeret eresztetni, hanem főként valamilyen családi okra vagy honvágyra hivatkozva az 1960-as évek második felében, az 1970-es évek első felében kérvényezték a hazatérésüket. Ilyen volt például Kovács Mihály, aki 1967 júliusában folyamodott hazatérési engedélyért a koppenhágai misszióhoz. Ő már az első, 1956. november végi kontingenssel Dániába került. Háromszor is megházasodott, s mindhárom alkalommal dán nőt vett feleségül, a három házasságából négy lánygyermek született. Maga is azt vallotta, hogy az ottani magyarokkal kevés kapcsolata volt, a házasságai révén a dánok között élt. Nyilván a szinte kizárólagos dán környezet hatásával magyarázható, hogy mind a négy gyermekének dán nevet adtak. Mindezek ellenére úgy érezte, hogy nem tudott rendesen beilleszkedni, mindig is idegennek érezte magát és honvágya volt.¹⁵⁴ Ugyancsak ebbe a sorba illeszthető a már említett Maklár István is, aki 1972. augusztus 3-án adta be a hazatérési kérelmét. Az ő esete azért is meglepő, mert 1957. március 6-án azzal a tudattal lépett Dánia földjére, hogy voltak dán kapcsolatai, várta az a család, amelynél 1947-ben már járt, ők segítették az elhelyezkedésben, volt kire támaszkodnia, soha nem kellett menekülttáborban tengődni, s 1963-ban még a kertészeti főiskolát is elvégezte, tehát diplomához jutott. 1964-ben házasságot kötött a jugoszláv állampolgárságú, de magyar származású Huszágh Magdolnával, tehát elvileg úgy érvényesülhetett a dán közegben, hogy a magyarságát sem kellett feladnia. A házassága azonban 1972-ben tönkrement, elvált a feleségtől,¹⁵⁵ s minden bizonnyal az ezzel együtt járó emocionális megpróbáltatások késztették arra, hogy hazatérjen: nyilván szüksége volt a környezetváltásra, szabadulni próbált a régi emlékeitől.

Zárszó

A magyar menekültek európai „szétosztásában” való részvétel, a hazájukból elűzöttek ellátásának megszervezése és mihamarabbi társadalmi integrációja az erőteljesen kommunistaellenes beállítottságú dán politikai elit – úgy a kormányzó szociáldemokraták, mint az ellenzéki konzervatívok – számára nemcsak humanitárius kérdésként, hanem (politikai) presztízs-kérdésként is tételeződött, annak ellenére, hogy az alapvetően

¹⁵⁴ Kovács Mihály kihallgatási jegyzőkönyve. Budapest, 1968. szeptember 7. ÁBTL, 3.1.5. – O – 16.662. sz. operatív dosszié. 50–52.

¹⁵⁵ Maklár István kihallgatási jegyzőkönyve. Budapest, 1973. febr. 23. Uo. 87–89.

befogadáspárti dán társadalom az 1955–1957. évi gazdasági krízishelyzet és az ezzel együtt járó társadalmi egzisztenciális problémák miatt meglehetősen ambivalens módon viszonyult a magyar menekültekhez. Nem véletlen, hogy a Hansen-kormány az ország teherbíró képességéhez mérten eleinte csak 200 magyar menekült, döntően nők és gyerekek ellátását látta lehetségesnek. Dánia korabeli szociális és gazdasági problémáinak ismeretében nyugodtan kijelenthetjük, hogy az ország a magyar menekültek befogadásával s a társadalmi integrációjuk érdekében tett erőfeszítésekkel az erején felül teljesített. Ennek ellenére a fentebb említett humanitárius és politikai presztízsokból még azok kezét sem akarta elengedni, akik a hazájukba való visszatérés mellett döntöttek.